

Aleksandra Lubczyńska
(Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach)

Z działalności odczytowej Związku Naukowo-Literackiego we Lwowie (1893/1898-1914)

*The lecture activity of the Scientific and Literary Association in Lviv
(1893/1898-1914)*

STRESZCZENIE:

Przedmiotem artykułu jest działalność Związku Naukowo-Literackiego we Lwowie – stowarzyszenia założonego pod koniec XIX w. z inicjatywy Franciszka Rawity-Gawrońskiego. Celem stowarzyszenia było ułatwienie miejscowej inteligencji kontaktu ze światem współczesnej kultury, nauki i sztuki. Do podstawowych form działalności Związku należały: odczyty i pogadanki, organizowanie obchodów rocznicowych oraz działalność wydawnicza. Prelegentami na spotkaniach Związku byli m.in. profesorowie Uniwersytetu Lwowskiego, literaci, artyści, działacze społeczni – słowem – wybitni specjaliści w zakresie różnych dziedzin nauki, kultury i działalności społecznej.

Słowa kluczowe: Galicja, Lwów, Związek Naukowo-Literacki.

Lwów ostatnich lat XIX i początku XX w. – aż do wybuchu I wojny światowej charakteryzował się intensywnym, jak na owe czasy, rozwojem życia umysłowego. Sprzyjała temu autonomia, która dawała Galicji liczne swobody, tak w zakresie życia politycznego, jak społecznego i kulturalnego. Toteż Lwów przeżywał wówczas najlepszy okres w swoim rozwoju, urastał do rangi drugiej, obok Krakowa, stolicy, nie tylko zresztą Galicji, ale wszystkich zaborów. Swobody konstytucyjne, polski uniwersytet (Lwów, Kraków) i inne uczelnie (Akademia Techniczna, od 1877 r. Szkoła Politechniczna we Lwowie; Wyższa Szkoła Rolnicza, od 1901 r. Akademia Rolnicza w Dublanach; Akademia Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie), biblioteki: Ossolineum, Uniwersytecka, Baworowskich, Dzieduszyckich i Pawlikowskich, wreszcie towarzystwa naukowe: Filozoficzne, Historyczne, Literackie im. Mickiewicza i Przyrodnicze Kopernika

– to wszystko wpływało na niepowtarzalną atmosferę miasta, sprzyjało rozwojowi kadry naukowej oraz różnych zawodów. Inteligencja, aktywna i zaangażowana w życie kulturalne, naukowe i artystyczne miasta, odgrywała ogromną rolę w rozwoju wielu inicjatyw. Z kolei pejzaż literacki Lwowa to najwybitniejsi pisarze i poeci, m.in. Jan Kasprówic, Leopold Staff, bracia Stanisław i Wincenty Korab Brzozowscy, Maryla Wolska, Bronisława Ostrowska, Gabriela Zapolska, Jerzy Żuławski i Kornel Makuszyński oraz najwybitniejsi krytycy epoki: Ostap Ortwin i Karol Irzykowski, których obecność czyniła ze Lwowa drugie, obok Krakowa, centrum Młodej Polski. Życie kulturalne i artystyczne toczyło się nie tylko w towarzystwach naukowych, salach wystawowych i koncertowych, czy teatrach, ale także w kawiarniach, restauracjach, cukierniach i klubach. Były to najbardziej swobodne przestrzenie dla prezentowania swoich poglądów przez osoby znaczące w jakiejś dziedzinie działalności twórczej, także dla wymiany tych poglądów i gorących dyskusji¹.

Polacy dominowali w mieście i nadawali mu swoiste piętno. Musieli jednak godzić się z faktem, że Lwów to także miasto Ukraińców, Żydów, Niemców, czy Ormian. Nie zawsze stosunki pomiędzy polską większością a niektórymi z tych narodowości układały się poprawnie. Trudno jednak o całkowity brak konfliktów w warunkach, w których każdy z narodów miał swoje aspiracje do stanowienia o sobie. Toteż koegzystujące w mieście środowiska narodowe większość przedsięwzięć realizowały oddzielnie, co jednak czasem, w sprzyjających warunkach, nie uniemożliwiało współpracy².

Do tych grup miejscowej inteligencji, właśnie na przełomie XIX i XX w. dołączać zaczęli przybysze, najczęściej z Królestwa Polskiego, którzy w Galicji szukali schronienia przed carskim wymiarem sprawiedliwości. Oni – będąc z zewnątrz – mocniej aniżeli miejscowi dostrzegali, jakie możliwości dawała autonomia. Co prawda istniały we Lwowie dość prężnie działające, wspomniane wyżej towarzystwa naukowe, ale – według przybyszów – brakowało takiego, które zjednoczyłoby inteligencję

¹ Obraz różnych środowisk inteligencji lwowskiej przedstawiła Urszula Jakubowska w pracy *Lwów na przełomie XIX i XX wieku. Przegląd środowisk prasotwórczych*, Warszawa 1991. Tam również bibliografia, m.in. wspomnień ludzi, żyjących we Lwowie w tym okresie; podobnie w jednej z najnowszych prac zbiorowych: *Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. Studia z dziejów miasta*, t. 9: *Życie codzienne miasta*, red. K. Karolczak, Ł. T. Sroka, Kraków 2014. Tematyka ta obecna jest również we współczesnej historiografii ukraińskiej i w pamiętnikach, m.in.: *Ukrains'ka istoriografiâ na zlami XX i XXI stolit'.* *Zdobutki i problemi*, red. L. Zaškil'nâk, L'viv 2004; S. Šah, *L'viv - misto moei molodosti. Spomin prisvâčeniij Tinâm zabutih L'viv'ân*, č. 1-2, L'viv 2006.

² U. Jakubowska, *op.cit.*, s. 7.

„dla wymiany myśli” i „dla samokształcenia”, poprzez dyskusje o najnowszych prądach umysłowych na świecie.

W 1893 r. pojawiła się w środowisku lwowskiej inteligencji ciekawa inicjatywa, jaką był Związek Naukowo-Literacki. Jego zadaniem miało być ułatwienie zainteresowanym kontaktu ze światem współczesnej – nie tylko polskiej – kultury, nauki i sztuki. Pomysłodawcą był mieszkający wówczas we Lwowie literat i historyk-amator Franciszek Rawita-Gawroński³. Ambicją nowego stowarzyszenia było, aby – w odróżnieniu od istniejących już w mieście kilku kasyn-klubów dla inteligencji naukowej i literackiej, w których jednak panowała zbyt swobodna, raczej towarzyska, a nie intelektualna atmosfera – organizować systematyczne odczyty i dyskusje z zakresu różnych dziedzin nauki i kultury. Nowością miały być także – oprócz owych odczytów i dyskusji – stały lokal oraz biblioteka i czytelnia czasopism⁴.

Statut nowego stowarzyszenia przedłożono w C. k. Namiestnictwie 9 maja 1893 r., ale został zwrócony z powodu niezgodności jednego z paragrafów z austriacką ustawą o stowarzyszeniach z dn. 15 listopada 1867 r. (Dz. U. P. Austr. Nr 134). Po stosownych poprawkach przedłożony został po raz drugi dnia 20 listopada 1893 r. i ostatecznie zatwierdzony przez C. k. Namiestnictwo. Pod podaniem o zarejestrowanie Związku i jego Statutu podpisali się: ekonomista i działacz społeczny, urzędnik Wydziału Krajowego Stanisław Kłobukowski⁵, ekonomista, polityk i publicysta – Jan Gwalbert Pawlikowski⁶, urzędnik Wydziału Krajowego – Stefan Komarnicki, dyrektor Towarzystwa Oficjalistów Prywatnych – Stanisław

³ F. Rawita-Gawroński, *Ludzie i czasy mego wieku. Wspomnienia, wypadki, zapiski (1892-1914)*, oprac., przedm. i przypisy E. Koko, Gdańsk 2012, s. 23.

⁴ Z. Wasilewski, *Lwów przodujący. Szkice z dziejów kultury umysłowej w Polsce 1895-1914*, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps. 180/78, k. 160-161. Według Wasilewskiego pomysłodawcą Związku był Stanisław Kłobukowski.

⁵ Stanisław Kłobukowski (1854?-1917) – działacz społeczny, ekonomista i podróżnik; redaktor „Przeglądu Emigracyjnego”, zamienionego w 1895 r. w „Przegląd Wszechpolski”; od 1908 mieszkał w Brazylii, organizował tam szkolnictwo polskie; członek Ligi Narodowej.

⁶ Jan Gwalbert Pawlikowski (1860-1939) – ekonomista, publicysta i polityk, historyk literatury, taternik, jeden z pionierów ochrony przyrody; od 1902 r. członek Ligi Narodowej, od 1905 r. w Komitecie Centralnym Ligi; współorganizator Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego w Galicji (od 1904 r.), w latach 1907-1915 jego prezes; od 1919 r. członek Rady Naczelnej Związku Ludowo-Narodowego. Założyciel i redaktor czasopisma „Wierchy” poświęconego Tatrom. Badacz twórczości Juliusza Słowackiego, szczególnie jego poezji mistycznej.

Bal⁷, nauczyciel gimnazjum – Robert Klemensiewicz⁸, Wincenty Michałowicz, Wojciech Dąbrowski oraz 2 inne osoby, których nazwisk nie udało się odczytać⁹.

Do Zarządu Związku weszli: S. Kłobukowski jako prezes; F. Rawita-Gawroński¹⁰ jako wiceprezes, S. Komarnicki, lekarz Czesław Uhma¹¹, S. Bal oraz nauczyciele: R. Klemensiewicz i Roman Palmstein¹².

Według Statutu, Towarzystwo pn. Związek Naukowo-Literacki miało za zadanie „ułatwić swoim członkom wszechstronne zaznajomienie się z najnowszymi prądami piśmiennictwa, sztuki i nauki przez dostarczanie im odpowiednich książek i pism, możliwość wymiany myśli, tudzież zużytkować pracę w tym kierunku podjętą na korzyść szerszej publiczności” (paragraf 2). Paragraf 3 Statutu mówił, że środkami do tego są: utworzenie i utrzymywanie biblioteki, prenumerowanie czasopism z wyłączeniem dzienników politycznych, pogadanki i odczyty z dyskusją, urządzanie wieczorków literacko-artystycznych dla członków oraz wydawanie dzieł lub pism periodycznych. Wg paragrafu 4 członkiem Towarzystwa mógł być każdy, kogo Wydział (czyli Zarząd Związku) na członka przyjmie. Według paragrafu 5 Statutu każdy członek miał prawo m.in. do wysuwania wniosków na posiedzeniach Związku, do czynnego i biernego wyboru, do korzystania z wypożyczalni i czytelnicy oraz prawo do

⁷ Stanisław Bal (1860-1917) – pracownik społeczny, dyrektor Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Oficjalistów Prywatnych, przekształconego z jego inicjatywy w Towarzystwo Wzajemnych Ubezpieczeń Urzędników Prywatnych, czyli z instytucji zapomogowej w instytucję asekuracyjną – w odrodzonej Polsce – Zakład Ubezpieczeń Pracowników Umysłowych; w 1895 r. wspólnie z Antoniem Kaliną założył Towarzystwo Ludoznawcze, które wydawało cenne czasopismo naukowe etnograficzne „Lud”; przez pewien czas był prezesem lwowskiego komitetu Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego i członkiem Rady miasta Lwowa.

⁸ Robert Klemensiewicz (1860-1908) – pedagog, historyk i geograf; nauczyciel w szkołach lwowskich; autor map ściennych i podręcznika do geografii *Wiadomości z nauki geografii do szkół wydziałowych* (wyd. 1 1896); członek Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych.

⁹ Centralne Państwowe Archiwum Historyczne we Lwowie (dalej: CPAH), fond 146, C. k. Namiestnictwo Galicyjskie, opis 58, sprawa 456, Pismo do C. k. Namiestnictwa Galicyjskiego we Lwowie z dn. 20 XI 1893 r., k. 1-1v.

¹⁰ Franciszek Rawita-Gawroński (1846-1930) – historyk-amator, powieściopisarz, publicysta, powstaniec styczniowy, działacz społeczny i polityczny, m.in. Ligi Narodowej; w różnych okresach życia związany z Narodową Demokracją.

¹¹ Czesław Uhma (1862-1904) – lekarz dermatolog i wenerolog; doktor nauk medycznych; lekarz pomocniczy bezpłatny w Szpitalu Powszechnym we Lwowie; od 1903 lekarz w Dyrekcji Policji we Lwowie; społecznik; przyjaźnił się m.in. z J.G. Pawlikowskim, J. Kasprovczem, S. Przybyszewskim.

¹² Roman Palmstein (1851-1937) – pedagog, wieloletni nauczyciel języków klasycznych w IV Gimnazjum we Lwowie; pierwszy redaktor pedagogicznego czasopisma „Muzeum”.

uczestnictwa w organizowanych przez Związek odczytach, pogadankach i wycieczkach. Zaś do obowiązków członków należało uiszczanie składek i, w miarę możliwości, „przyczynić się do osiągnięcia celów Towarzystwa” (paragraf 6).

Kolejne paragrafy traktowały o władzach Towarzystwa, którymi były: Wydział (Zarząd) i Walne Zgromadzenie. Dziesięcioosobowy Wydział miał czuwać nad realizacją zadań statutowych, przyjmować i, w razie konieczności, usuwać członków oraz administrować funduszami Towarzystwa. Walne Zgromadzenie Członków miało być zwoływane raz w roku, ewentualnie na żądanie pięciu członków (paragraf 8). Na fundusze Towarzystwa miały się składać składki członków, dary i dochody z publicznych odczytów i koncertów (paragraf 26 Statutu)¹³.

Niestety, działalność powołanego w 1893 r. Związku trwała zaledwie rok. Odkonano kilka odczytów, ale ich frekwencja była bardzo mała. Niewiele było także członków, co z kolei było powodem, że Związek nie miał żadnych podstaw materialnych. Kłopotliwe też okazało się pozyskiwanie prelegentów, a nawet jeśli udało się zorganizować odczyt, to towarzyszące mu dyskusje „nie kleiły się”, jak stwierdził jeden z uczestników. Odczyty i pogadanki mieli wówczas m.in.: C. Uhma, F. Rawita-Gawroński, Iwan Franko, Jan Kasproicz, inżynierowie Bronisław Szwarce i Edmund Libański, prawnik Tadeusz Dwernicki oraz literat Zenon Przesmycki-Miriam. Po roku zaprzestano więc działalności, zamknięto lokal, ale, jak się wkrótce okazało, nie było to ostatnie słowo w tej materii¹⁴.

Pomysł odżył pod koniec 1897 r. Inicjatywa wznowienia działalności Związku wyszła z grona tych samych prawie osób, które działały poprzednio. O wznowieniu można mówić również i dlatego, że nowy Związek przyjął nie tylko nazwę, ale także Statut starego. Takie same były więc jego cele i zadania.

Zanim Związek oficjalnie rozpoczął działalność, w gronie dawnych jego członków – do których dołączyły nowe osoby spośród lwowskiej inteligencji, m.in. Kasproicz, prof. Józef Nusbaum (od 1907 r. Nusbaum-Hilarowicz)¹⁵, polityk i publicysta Jan Ludwik Popławski¹⁶, Zygmunt Po-

¹³ CPAH, fond 146, C. k. Namiestnictwo Galicyjskie, opis 58, sprawa 456, Statut Towarzystwa Związek Naukowo-Literacki, k. 3-4v; Reskrypt C. k. Namiestnictwa Galicyjskiego we Lwowie zatwierdzający Statut Związku Naukowo-Literackiego, z dn. 25 XI 1893 r., k. 7.

¹⁴ Z. Wasilewski, *Lwów przodujący*, k. 161, 165.

¹⁵ Józef Nusbaum-Hilarowicz (1857-1917) – zoolog, ewolucjonista i propagator idei ewolucji, twórca lwowskiej szkoły zoologicznej; profesor Uniwersytetu Lwowskiego.

¹⁶ Jan Ludwik Popławski (1854-1908), publicysta, ideolog i współtwórca Narodowej Demokracji. Od 1887 członek Ligi Polskiej, od 1893 współorganizator i jeden z przywódców Ligi Narodowej. W 1897 autor programu Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego w Królestwie Polskim.

znański¹⁷, prawnik i literat Zdzisław Dębicki¹⁸ oraz historyk i publicysta Edmund Łuniński¹⁹ – jeszcze raz przedyskutowano sens istnienia takiej organizacji. Wypowiedział się w tej sprawie Pawlikowski, którego słowa, według jednego z uczestników takiego nieoficjalnego spotkania, były „głęboko przemyślane, nacechowane troską o poziom i rozwój kultury umysłowej i artystycznej. Nikt nie oponował. Wszyscy uznali słuszność tego wywodu”²⁰. W styczniu 1898 r. ukonstytuował się Wydział Związku, do którego weszli: Pawlikowski jako prezes, Kasprowicz jako jego zastępca²¹, E. Łuniński jako sekretarz, polityk i finansista Ernest Adam²² jako skarbnik oraz jako członkowie: S. Kłobukowski, Z. Dębicki, W. Dąbrowski, dr C. Uhma, J. Nusbaum oraz historyk Kazimierz Józef Gorzycki²³. Obowiązkiem Zarządu było organizowanie zebrań i staranie się o prelegentów.

Ponieważ na początku Związek nie posiadał żadnych funduszy, na pierwsze jego potrzebyłożył Pawlikowski – profesor Akademii Rolniczej w Dublanach, ale i niezależny finansowo ziemianin, właściciel Medyki. On sfinansował także prenumeratę czasopism polskich i zagranicznych do związkowej czytelnicy²⁴. Opracowano i rozesłano specjalną odezwę-prospekt, której treść warto przytoczyć, gdyż oddawała cel i sens pracy Związku:

¹⁷ Zygmunt Poznański (1857–1915) – prawnik, tłumacz, działacz społeczny i polityczny – pierwotnie działał w ruchu socjalistycznym, z którego wycofał się po osiedleniu w Galicji. W 1892 r. Władysław Bełza – naczelnik Wydawnictwa Książek Szkolnych w „Ossolineum”, zaproponował mu tam pracę. Członek-akcjonariusz Towarzystwa Wydawniczego we Lwowie.

¹⁸ Zdzisław Dębicki (1871–1931) – poeta, krytyk, publicysta i pamiętnikarz okresu Młodej Polski; związany z ruchem narodowo-demokratycznym, od 1896 r. członek Ligi Narodowej.

¹⁹ Ernest Łuniński (1868–1931) – historyk, pedagog, literat, publicysta, tłumacz; w l. 1915–1917 działacz polityczny i publicysta, propagujący sprawę polską; w okresie II Rzeczypospolitej wykładał historię na Wydziale Publicystyki i Dziennikarstwa przy Szkole Nauk Politycznych w Warszawie.

²⁰ Z. Dębicki, *Iskry w popiołach. Wspomnienia lwowskie*, Poznań 1931, s. 271.

²¹ Biblioteka Ossolineum, Korespondencja Jana Kasprowicza. T. 1. Litery A-O. 1885–1920, Rkps. Ossol. 6439/I, Umieszczone po czasopismach utwory Jana Kasprowicza, s. 5. Na końcu tak zatytułowanej listy informacja, że w 1898 r. Kasprowicz został wybrany zastępcą prezesa w Związku Naukowo-Literackim.

²² Ernest Adam (1868–1926) – polityk i finansista, działacz społeczny, m.in. Towarzystwa Szkoły Ludowej i Sokoła; członek Ligi Narodowej; redaktor „Przeglądu Wszechpolskiego”.

²³ Kazimierz Józef Gorzycki (1865–1912) – historyk, działacz polityczny, uznawany za jednego z pionierów ruchu socjalistycznego we Lwowie, choć po 1900 r. wycofał się z czynnej pracy partyjnej.

²⁴ E. Łuniński, *Ze wspomnień o Kasprowiczu. III. Związek Naukowo-Literacki*, „Wiadomości Literackie”, 3, 1926, nr 43, s. 7.

„Od dawna odczuwano w mieście naszym brak ogniska duchowego, w którym skupiać by się mogli ludzie różnych zawodów, ożywieni myślą wspólnej pracy nad podniesieniem własnego zasobu wiedzy, przez poświęcenie bacznej uwagi różnym objawom i kierunkom życia naukowego, literackiego i artystycznego. Zawodowe zajęcia, jako też specjalizacja, stanowiąca jedno z głównych znamion nowożytnej umiejętności, utrudniają nawet spragnionym szerszego widnokągu, wychylanie się poza zakres fachowości w pokrewną czy obcą dziedzinę duchową.

Zachodem wstrząsa dziś potężna ewolucja umysłowa, która u nas słabym zaledwie odbija się echem. Śledzić tedy i skupiać spóczesne prądy cywilizacyjne, dzielić się nimi wzajemnie, informować, a nie uczyć, wybrnąć jednym słowem z błędnego koła jednostronności, będzie naszym zadaniem. «Związek Naukowo-Literacki» zamierza zdążać do tego celu za pomocą częstych i możliwie przystępnie opracowanych odczytów, pogadanek, dyskusji, a w miarę pozyskania środków materialnych i wydawnictw. Zarazem urządził «Związek» Czytelnię, zaopatrzoną w poważniejsze czasopisma krajowe i zagraniczne.

Członkiem «Związku» może być każdy, kogo Wydział przyjmie. Wpisowe jednorazowe wynosi 1 złr., składka miesięczna 1 złr.

Upatrując jedynie w szerokiej i dobrze zorganizowanej asocjacji możliwość osiągnięcia naszych celów, upraszamy P. T. Pana do współdziałania z nami, przez zapisanie się na listę członków.

Lokal «Związku Naukowo-Literackiego», przy ulicy Zielonej l. 1 pierwsze piętro (róg ulicy Pańskiej), otwarty zostanie w piątek 11 b.m. o godz. 7 wieczorem²⁵.

Tak jak zapowiedziano w prospekcie, inauguracja działalności Związku Naukowo-Literackiego odbyła się 11 marca 1898 r. O jego celach i zadaniach mówił Pawlikowski, a pierwszy odczyt „O genezie snu i czuwania” wygłosił prof. Uniwersytetu Lwowskiego (dalej: UL) J. Nusbaum. Po nim odbyła się dyskusja.

Jak pisał w swoich wspomnieniach Dębicki: „Świetna inauguracja Związku od razu utworzyła dla niego mocne podwaliny w opinii elity lwowskiej. Liczba członków i liczba wprowadzanych przez nich gości tak wzrosła na odczytach następnych, że zabrakło krzeseł i część słuchaczy musiała stać na sali. Nikt jednak na to nie sarknął²⁶.”

²⁵ Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka (dalej: LNNBU), fond 76, sygn. III Pawl. 147/p. 20, [Prospekt-zaproszenie z informacją o powstaniu i celach ZNL], k. 53.

²⁶ Z. Dębicki, *op. cit.*, s. 274.

Jeszcze tego samego roku, w październiku, Związek przeniósł się do nowego lokalu przy Rynku nr 9²⁷. W listopadzie roku następnego poprawiono nieznacznie Statut Związku i ponownie został zatwierdzony przez C. k. Namiestnictwo Galicyjskie reskrytem z dnia 5 marca 1900 r.²⁸

Od samego początku kierownikiem intelektualnym i duszą Związku był Pawlikowski, który pragnął uczynić zeń szeroko, daleko poza Lwów promieniujące ognisko kultury.

Pawlikowski był właścicielem Medyki, ale mieszkał we Lwowie, przy ul. Trzeciego Maja 5. W ogrodzie jego domu, w zbudowanym specjalnie pawilonie, mieściła się słynna biblioteka Pawlikowskich, którą opiekował się znakomity historyk Ludwik Kubala. Pawlikowski był ekonomistą, profesorem ekonomiki w Wyższej Szkole Rolniczej (od 1901 r. Akademii) w Dublanach pod Lwowem. Dodatkowo miał piękny, stylowy dom w Zakopanem na Koziońcu. Był erudytą o rozległych zainteresowaniach. Zygmunt Wasilewski²⁹ wspominał go w ten sposób: „Imponował mi rzadko spotykanym darem interesowania się wszystkimi zagadnieniami nauki, sztuki i życia. Życie ludzkie, przyroda, były dla niego czytelnymi księgami, niby pierwszymi tomami leksykonu nauki, kultury i literatury. Umiał podchodzić z właściwej strony do każdej dziedziny, rozumieć ją jasno, a każda rzecz budziła w jego umyśle odległe związki i filozoficznie się pogłębiała”³⁰. Pomimo tego że rozporządzał dużymi środkami materialnymi, dającymi mu zupełną niezależność, nie miał w sobie żadnej wady ludzi bogatych, nic z ich sposobu życia i bycia. Nie odczuwał potrzeby tzw. używania życia, albo wyróżniania się majątkiem, czy intelektem. Niezależnie od dochodu, czerpanego z ziemi, pracował jako profesor, nieustannie rozwijając swoje zainteresowania umysłowe. „Nauka, literatura, malarstwo, rzeźba, muzyka pociągały go ku sobie w stopniu jednakowym. Nie zamknął się on w ciasnej swojej specjalności, ale wybiegał daleko poza jej szranki, jak człowiek epoki renesansowej, pragną-

²⁷ LNNBU, fond 76, sygn. III Pawl. 147/p.20, [Sprawozdanie z działalności Związku za lata 1898-1899], k. 40.

²⁸ CPAH, fond 146, C. k. Namiestnictwo Galicyjskie, opis 58, sprawa 456, Pismo do C. k. Namiestnictwa Galicyjskiego we Lwowie z dnia 20 II 1900, informujące o przedłożeniu 5 egz. nowego Statutu Związku Naukowo-Literackiego, uchwalonego przez Walne Zgromadzenie w dniu 30 XI 1899 r., k. 7; Reskrypt C. k. Namiestnictwa Galicyjskiego z dnia 5 III 1900 r. zezwalający na zatwierdzenie zmienionego statutu Towarzystwa Związku Naukowo-Literackiego we Lwowie. Zmianę Statutu zanotowano w katastrze stowarzyszeń ark. 282, poz. 256, k. 12.

²⁹ Zygmunt Wasilewski (1865-1948) – prawnik; historyk literatury i krytyk literacki, literat, dziennikarz; działacz i ideolog Narodowej Demokracji, redaktor jej organów prasowych, m.in. „Słowa Polskiego”; w latach 1892–1894 bibliotekarz Muzeum Polskiego w Rapperswilu.

³⁰ Z. Wasilewski, *Pieśń w górach*, Warszawa 1930, s. 109-110.

cy i umiejący pić życie pełnymi haustami ze wszystkich dostępnych mu krynic. Smakował we wszystkim i rozkoszował się wszystkim. A przy tej wysokiej kulturze, narastającej coraz nowymi zdobyczami przez staranną lekturę wszystkiego, co na zachodzie europejskim zasługiwało na to, aby było czytane, jakże niesłychanie skromny był w stosunkach towarzyskich i w obejściu z ludźmi (...). Ani cienia wyższości, ani cienia zarozumiałości. W najszlachetniejszym stylu utrzymana łatwość obcowania z każdym i chęć służenia każdemu swoją wiedzą i swoim doświadczeniem umysłowym. (...) wszystko, co Pawlikowski czynił, miało zawsze na celu służenie dobru ogólnemu, dobru kultury polskiej³¹.

Niemalø autorytetu dodawał Związkowi Kasprowicz, z którym Pawlikowski dzielił się funkcjami prezydialnymi. Kasprowicz był jednak raczej gwiazdą honorową stowarzyszenia, nie miał takich jak Pawlikowski uzdolnień kierowniczych. Rozumiał jednak dobrze konieczność funkcjonowania we Lwowie stowarzyszenia, które przyczyniłoby się do rozszerzenia kultury, nie tylko literackiej³². Sam wielokrotnie przygotowywał referaty i odczyty na spotkania Związku.

Początkowo Związek miał charakter taki bardziej „klubowy”, ale szybko zmienił się w otwarty – na odczyty, urządzane w czwartki, przychodziło czasem nawet 150-200 osób. Ponieważ podstawową formą jego działalności były owe spotkania odczytowe, wkrótce stały się elementem obowiązkowym życia intelektualnego Lwowa i pozostały nim przez następne kilkanaście lat. Jak napisano w 1909 r. na łamach „Słowa Polskiego”: „Obecnie trudno byłoby wyobrazić sobie życie Lwowa bez tych wieczorów, w których świat oświecony styka się ze sferami uniwersyteckimi, przedstawicielami literatury i sztuki, rozszerzając w tym żywym obcowaniu zakres swoich zainteresowań umysłowych”³³.

W ciągu roku Związek urządził od 20 do 30 zebrań: odczytów połączonych z dyskusją. Tematy najczęściej dyktowało samo życie, były nimi najnowsze osiągnięcia nauki, prądy literackie i kulturalne, którymi w danym momencie interesował się świat. Nigdy natomiast nie poruszano spraw politycznych: „Podnoszenie jakichkolwiek kwestii politycznych

³¹ Z. Dębicki, *op. cit.*, s. 277-278.

³² Kasprowicz przebywał we Lwowie od 1888 r. Trafił tu po zwolnieniu z więzienia pruskiego, gdzie odbywał półroczną karę za działalność w kółkach socjalistycznych. Od razu po przybyciu poznany wcześniej lwowski działacz ludowy Bolesław Wysłouch zaproponował mu pracę w „Kurierze Lwowskim”, gdzie spędził 12 lat. Następnie, w 1902 r. objął dział krytyki teatralnej w narodowo-demokratycznym „Słowie Polskim” oraz redakcję niedzielnego dodatku literackiego pn. „Tygodnik Słowa Polskiego”. Kontynuował także twórczość literacką i przekładową; czynnie uczestniczył w życiu kulturalnym miasta, m.in. jako członek istniejącego od 1880 r. Koła Literacko-Artystycznego.

³³ „Słowo Polskie”, r. 14, 1909, nr 456, cyt. za: Z. Wasilewski, *Lwów przodujący*, k. 167.

jest w Związku wykluczone. Nie zawsze da się ściśle określić, co jest lub nie jest kwestią polityczną. Ale zasadę tę, pojmując i przeprowadzając Zarząd Związku w ten sposób, że unika wszystkiego, co by utrudniało lub uniemożliwiało harmonijne współdziałanie ludzi najróżniejszych politycznych odcieni, wnosząc w stowarzyszenie spory dnia powszedniego, namiętności, zaćmiewające spokojny, rzeczowy pogląd i echa walk, nie zawsze wolnych od osobistych ambicji i interesów. Toteż dzięki temu udało się w Związku zbliżyć do siebie ludzi z najrozmaitszych obozów, postawić ich naprzeciw siebie w rzeczowej, spokojnej dyskusji, której temperatura jeśli nawet niekiedy wysoko się podnosi, to nie ma nigdy tła partyjnego”³⁴. Wyłączono zatem z dyskusji sprawy związane ze współczesnym życiem społecznym i prognozami na przyszłość, z wyjątkiem zagadnień kulturalnych, zwłaszcza w dziedzinie wychowania i szkolnictwa.

W obawie przed przerodzeniem się zebrań w zwykły, rozrywkowy klub towarzyski (jakich już kilka było w mieście), wykluczono ze spotkań karty, a z gier dopuszczono tylko domino i szachy.

Oprócz odczytów i zebrań przy dużym udziale publiczności z zewnątrz, odbywały się także spotkania zamknięte członków Związku, „dla wspólnego czytania i omawiania kwestii literackich i naukowych”³⁵. Jeszcze inną, można powiedzieć, formą działalności Związku były nieoficjalne spotkania towarzyskie, najczęściej stanowiące „przedłużenie” zebrań oficjalnych, a przeniesione do którejś z restauracji lwowskich, m.in. do Naftuły lub do Schneidera³⁶. Na takich zebraniach towarzyskich „wymiana myśli bywa swobodniejszą i żywszą, zbliżenie się wzajemne stwarza ściślejszy węzeł między członkami, co instytucji wychodzi na dobre, niejedna myśl tu właśnie skutecznie może być poruszona, niejedna inicjatywa powzięta”³⁷. Podobnie zresztą owe spotkania wspominają ich uczestnicy, np. młody wówczas student prawa i początkujący poeta, Zdzisław Dębicki: „Jako najmłodszy w tym gronie byłem początkowo zażenowany, że ludzie starsi ode mnie i zajmujący już katedry, jak prof. Pawlikowski i Nusbaum, dopuszczają mnie do swego grona na równych prawach. (...) Rozmowy z nimi były dla mnie bardzo pouczające, nawet wówczas, gdy toczyły się swobodnie przy stole restauracyjnym i przy skromnej szklan-

³⁴ LNNBU, fond 76, sygn. III Pawl. 148/p. 20, *Sprawozdanie Wydziału Związku Naukowo-Literackiego we Lwowie za rok administracyjny 1900 i 1901*, Lwów 1901, s. 4.

³⁵ *Ibidem*, s. 5.

³⁶ Restauracja Naftuły, czyli Naftalego Toepfera przy pl. Trybunalskim 12 i kawiarnia Schneidera u zbiegu ulic Akademickiej i Chorążczyzny były najpopularniejszymi miejscami, gdzie spotykała się artystyczna i literacka elita Lwowa.

³⁷ LNNBU, fond 76, sygn. III Pawl. 148/p. 20, *Sprawozdanie Wydziału Związku Naukowo-Literackiego we Lwowie za rok administracyjny 1900 i 1901*, s. 4.

ce piwa, zwykle bowiem po posiedzeniach Zarządu szliśmy razem na kolację »Pod gruszkę« albo do »Naftuły« typowej wówczas dla Lwowa knajpy, której właściciel zbierał obrazy, aby je ofiarować potem miastu. Te wspólne wieczery były jakby dalszym ciągiem naszych posiedzeń, tym różne tylko od nich, że snadniej rozwiązywały się języki, i dochodziło do poufniejszych wypowiedzi się w rozmaitych kwestiach. Ceniłem to sobie bardzo, poznawałem bowiem wewnętrzną wartość ludzi, z którymi obcowałem tak, jak nie mógłbym jej nigdy poznać w innych warunkach”³⁸. W podobnym tonie o spotkaniach pisał Z. Wasilewski: „Było coś antycznie perypatetycznego w biesiadach, które się przeciągały do północy poza salą odczytową przy herbacie w kawiarni. Te ściślejsze gawędy były nieraz pożyteczniejsze od publicznych. Tu kiełkowały idee, a co ważniejsza, umysły przywykały do wyżyn”³⁹.

Zmiany w składzie Zarządu Związku były częste i powodowane różnymi okolicznościami. Zawsze jednak były to wybitne osoby z kręgów naukowych i literacko-artystycznych Lwowa. Przykładowo: w grudniu 1901 r. skład Zarządu był następujący: przewodniczącym był Pawlikowski, Kasprowicz jego zastępcą, sekretarzem Zygmunt Poznański, zarządcą czasopism Józef Klemensiewicz, skarbnikiem Bolesław Eutenfeld-Bolesławicz, pozostałymi członkami Zarządu: Henryk Kopia, J. Nusbaum oraz dr Edward Lilien i Juliusz Tenner⁴⁰. W styczniu 1902 r. w skład Prezydium Zarządu wchodził: Pawlikowski, Kasprowicz, Stanisław Rejchan oraz Alfred Wysocki⁴¹.

W wyborach w roku 1903 do Zarządu, oprócz Pawlikowskiego i Kasprowicza weszli: Z. Wasilewski, Adam Cybulski jako sekretarz, Adam Skałkowski jako bibliotekarz oraz prof. Marian Raciborski, Tadeusz Pini, Kazimierz Jarecki, Miron Pietsch i J. Tenner. Z kolei w roku 1905 sekretarzem został Wiktor Strusiński, a bibliotekarzem sędzia Edmund Walter. W 1906 r. Kasprowicza już nie było we Lwowie, do Zarządu wszedł prof. Wacław Moraczewski. W roku następnym – docent Władysław Witwicki; w 1908 r. z funkcji ustąpili J. Tenner i E. Walter, a jako sekretarz wszedł do Zarządu Kornel Makuszyński. W roku 1909 wybrano do Zarządu Mariana Gawalewicza, był nim jednak krótko, ponieważ zmarł w roku następnym. Członkiem Zarządu był także zmarły w 1911 r. prof. Edmund Biernacki⁴².

³⁸ Z. Dębicki, *op. cit.*, s. 275-276.

³⁹ Z. Wasilewski, *Lwów przodujący*, k. 173.

⁴⁰ LNNBU, fond 76, sygn. III Pawl. 148/p. 20, *Sprawozdanie Wydziału Związku Naukowo-Literackiego we Lwowie za rok administracyjny 1900 i 1901*, s. 16.

⁴¹ *Ibidem*, Związek Naukowo-Literacki we Lwowie. Cykl 12 odczytów publicznych pt. „Wiedza i Życie” w XIX wieku, [Prospekt], k. 26.

⁴² Z. Wasilewski, *Lwów przodujący*, k. 174.

Liczba członków Związku była płynna, w każdym roku kilka osób ubywało, a przybywały inne. Nowi członkowie przyjmowani byli przez Wydział w wyniku rekomendacji 2 innych członków Związku. Wpisowe wynosiło 2 korony i składka miesięczna również 2 korony. Jeśli jedno z małżonków było członkiem, drugie używało pełnych praw członka za opłatą połowy składki miesięcznej. Połowę składki opłacali również członkowie spoza Lwowa. W 1901 r. np. liczba członków wynosiła 106 osób⁴³, w 1904 – 111, a w 1905 r. – 100⁴⁴.

Kilkakrotnie Związek zmieniał swoją siedzibę, najczęściej z powodu nieodpowiednich warunków lokalowych lub z powodu braku funduszy na jego utrzymanie. Z pierwotnej siedziby przy ul. Zielonej 1, w październiku 1898 r. przeniósł się na Rynek 9⁴⁵. Stamtąd do lokalu przy ul. Trzeciego Maja 5; następnie na ul. Kopernika i tu funkcjonował do lutego 1904 r. Jednakże właśnie brak odpowiednich warunków – na co skarżyli się członkowie – spowodował, że siedzibę zmieniono i od 1 lutego wynajęto salę w gmachu Skarbkowskim (dawnego teatru Skarbkowskiego). Ten lokal był co prawda droższy od poprzedniego, ale wynajmowano go do spółki ze Szkołą Nauk Politycznych⁴⁶, dzieląc po połowie koszty i dochody z wynajmowania. Z czasem jednak sala w gmachu Skarbkowskim okazała się za droga, a dodatkowo za mała. Za droga, ponieważ wiosną 1906 r. Szkoła Nauk Politycznych wyprowadziła się, szukając pomieszczenia bezpłatnego. Zarząd uchwalił więc, aby przenieść się do Kasyna

⁴³ LNNBU, fond 76, sygn. III Pawl. 148/p. 20, *Sprawozdanie Wydziału Związku Naukowo-Literackiego we Lwowie za rok administracyjny 1900 i 1901*, s. 12.

⁴⁴ Z. Wasilewski, *Lwów przodujący*, k. 176.

⁴⁵ LNNBU, fond 76, sygn. III Pawl. 147/p. 20, [Sprawozdanie z działalności ZNL za lata 1898-1899], k. 40.

⁴⁶ Szkoła Nauk Politycznych we Lwowie (1902-1906) – pierwszy na ziemiach polskich ośrodek systematycznego i zorganizowanego kształcenia w zakresie nauk politycznych, którego celem (według Statutu) było uprawianie i rozpowszechnianie nauk społecznych ze szczególnym uwzględnieniem badań dotyczących społeczeństwa polskiego. Podstawowymi formami pracy były m.in. kursy i odczyty w zakresie nauk społecznych, historii, socjologii, ekonomii politycznej, prawa oraz dyscyplin pomocniczych, z przeznaczeniem dla osób wykształconych, ale pragnących kształcić się nadal, pogadanki naukowe, wycieczki naukowe oraz prowadzenie działalności wydawniczej. Założycielami Szkoły byli: rektor UL Władysław Ochenkowski, wdowa po przemysłowcu Stanisławie Szczepanowskim Helena Szczepanowska (w uznaniu za przekazanie na rzecz Towarzystwa księgozbioru po mężu) oraz Bolesław Orzechowicz – właściciel ziemski z Kalinkowa. Tematykę tej szkoły przejęły potem na siebie katedry Wydziału Prawa UL oraz Powszechnie Wykłady Uniwersyteckie, zob. S. Dobrowolski, *Szkoła Nauk Politycznych we Lwowie w latach 1902-1906*, „*Studia Historyczne*”, 41, 1998, z. 3, s. 349-363; L. Hajdukiewicz, *Geneza i początki Polskiej Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie*, w: *Studia z dziejów oświaty i kultury umysłowej w Polsce XVIII-XX w. Księga ofiarowana Janowi Hulewiczowi*, red. R. Dutkova, J. Dybiec, L. Hajdukiewicz, Wrocław 1977, s. 127.

Miejskiego na ul. Akademicką. W jednej z wynajętych w Kasynie sal urządzano odczyty, drugą przeznaczono na czytelnię Związku.

Układ z Kasynem mógł się wydać korzystny i to dla obu stron. Opłata za wynajem sali była niewielka, a bywalcy Kasyna zyskali możliwość przysłuchiwania się odczytom. Ale były też i złe strony takiej koegzystencji: co prawda zwiększyła się liczba uczestników odczytów, ale fakt ten wpłynął na obniżenie poziomu dyskusji⁴⁷. Zastanawiano się więc nad jeszcze innym rozwiązaniem: aby na spotkania czwartkowe – otwarte dla szerokiej publiczności – wynajmować dużą salę, a na zebrania członków w węższym gronie – interesujących się naprawdę zagadnieniami, poruszonymi w odczytach – utrzymywać osobny, mały lokal⁴⁸.

Z czasem funkcjonowanie przy Kasynie dawało się coraz bardziej we znaki. Kłopotliwymi stały się częste problemy z ogrzewaniem oraz ciągle przeróbki sali pod kątem różnych przedstawień. Toteż Zarząd Związku znów postanowił zmienić lokal. Od września 1908 r. została zawarta umowa z Towarzystwem Politechnicznym, mieszczącym się przy ul. Zimorowicza 9, „gdzie nam oddano salę za opłatą 35 koron, bez opału, za wieczór”⁴⁹. Była to ostatnia „przeprowadzka” Związku. W tej siedzibie funkcjonował do 1914 r.

W omawianym okresie pojawiło się kilka pomysłów na podreperowanie budżetu Związku⁵⁰. W tym celu, pod koniec 1904 r. zdecydowano się na wprowadzenie opłat za wstęp na wieczory odczytowe, po 20 halerzy od osoby. Środek ten jednak zawiódł, ponieważ opłaty te stały się powodem spadku liczby członków Związku: ze 111 do 100 w 1905 r. Innym pomysłem było zorganizowanie przy Związku teatru amatorskiego, zarabiającego na biletach na przedstawienia. Jednakże nie miał on racji bytu w mieście, gdzie istniał doskonały teatr profesjonalny, któremu dyrektorowali znakomici reżyserzy: w latach 1900-1906 Tadeusz Pawlikowski (brat Jana Gwałberta), a od 1906 r. – Ludwik Heller. Jak więc widać, decyzje mające na celu podreperowanie budżetu Związku nie przyniosły, niestety, oczekiwanych efektów.

Czytelnia Związku funkcjonowała przede wszystkim w dni odczytów, a wyposażona była w kilkadziesiąt czasopism, polskich i zagranicznych, m.in.: „Tygodnik Ilustrowany”, „Bibliotekę Warszawską”, „Ateneum”, „Kraj”, „Przewodnik Bibliograficzny”, „Chimerę”, „Krytykę”, „Książ-

⁴⁷ LNNBU, fond 76, sygn. III Pawl 147/p. 20, Sprawozdanie Zarządu za 1906 r., k. 177-178.

⁴⁸ *Ibidem*, k. 178.

⁴⁹ *Ibidem*, Sprawozdanie Zarządu za rok 1908, k. 179.

⁵⁰ *Ibidem*, sygn. III Pawl 148/p. 20, *Sprawozdanie Wydziału Związku Naukowo-Literackiego we Lwowie za rok administracyjny 1900 i 1901*, s. 12.

kę”, „Prawdę”, „Kosmos”, „Przegląd Pedagogiczny”, „Wędrowca”, „Wiśle”, „Wszechświat”, „Kwartalnik Historyczny”, „Przegląd Filozoficzny”, „Studio”, „Jugend”, „Revue des Deux Mondes”, „Revue Encyclopédique Larousse”, „Soziale Praxis”, „Die Neue Zeit”, „Zukunft”, „Revue Universelle”, „Sozialistische Monatshilfe”, „Die Zeit”, „Umschau”, „Ethische Kultura”, „Revue d’Art Dramatique”, „Simplicissimus”⁵¹.

Poza działalnością odczytową Związek podejmował także inne inicjatywy. Jedną z nich było zorganizowanie w dniu 5 maja 1899 r. uroczystego wieczoru poświęconego Juliuszowi Słowackiemu. Złożyły się nań deklamacje poezji oraz interpretacje muzyki klasycznej w wykonaniu lwowskich artystów i kompozytorów: *Melodie* Ignacego Paderewskiego oraz *Nokturn* Fryderyka Chopina zagrał Julian Pulikowski, kompozycję Henryka Jareckiego do słów wiersza Słowackiego *Stokrótki* oraz *Mazurka* Chopina zagrała Markówna, a *Poloneza As dur* Chopina i *Romanzę* zagrał kompozytor tej ostatniej – Antoni Uruski. Fragment poematu *W Szwajcarii* odśpiewał Mikołaj Lewicki; deklamacjom wierszy Słowackiego towarzyszył akompaniament w wykonaniu Karola Liszniewskiego i Zygmunta Grudzińskiego⁵².

Podobny charakter miał wieczór Sienkiewiczowski, zorganizowany przez Związek 14 grudnia 1900 r. dla uczczenia 25-lecia pracy pisarskiej Henryka Sienkiewicza. Rozpoczął się odczytem na temat twórczości pisarza, który wygłosił redaktor naczelny „Gazety Lwowskiej”, pisarz i krytyk literacki – Adam Krechowicki. Oprawę artystyczną wieczoru zapewnili: Michał Tarasiewicz i Gustaw Fiszer. W części muzycznej wieczoru wystąpili lwowscy artyści sceny: M. Jokisch i Maria Langie oraz prof. Maurycy Wolfstahl i orkiestra teatralna pod batutą Ludwika Czelańskiego i Wacława Elszyka.

Dochód z wieczoru, w wysokości 800 koron, przeznaczony został na konkurs literacki imienia Henryka Sienkiewicza⁵³. Jego przedmiotem miały być „charakterystyki współczesnych polskich pisarzy i artystów”. W prospekcie, zapowiadającym konkurs wyjaśniano, że chodzi o charakterystykę całej twórczości danego artysty, lub tylko pewnego jej aspektu, o ile przedstawia jakąś odrębną, zamkniętą i logiczną całość. „Pisarze” –

⁵¹ *Ibidem*, sygn. III Pawł. 147/p. 20, [Druk firmowy: H. Altenberg. Księgarnia – Skład nut – Czytelnia we Lwowie. Wykaz prenumerowanych przez ZNL czasopism z dn. 23 X 1900 r.], k. 2; [Druk firmowy: H. Altenberg. Księgarnia – Skład nut – Czytelnia we Lwowie. Wykaz prenumerowanych przez ZNL czasopism z dn. 1 I 1902, k. 3; [Druk firmowy: H. Altenberg. Księgarnia – Skład nut – Czytelnia we Lwowie. Wykaz prenumerowanych przez ZNL czasopism z dn. 26 IV 1902 r.], k. 5.

⁵² *Ibidem*, [Program II Wieczoru Juliusza Słowackiego], k. 42.

⁵³ *Ibidem*, sygn. III Pawł 148/p. 20, *Sprawozdanie Wydziału Związku Naukowo-Literackiego we Lwowie za rok administracyjny 1900 i 1901*, s. 8.

według regulaminu konkursu – to poeci, „beletryści” i krytycy, zajmujący się literaturą piękną, nie zaś uczeni i pisarze, których twórczości nie można zaliczyć do literatury pięknej; „artyści” natomiast to przedstawiciele „działów sztuki twórczej”, a nie: reprodukcyjnej, jak aktorzy, pianiści, skrzypkowie itp.

Jury konkursowe oceniając prace miało brać pod uwagę następujące aspekty: „Zwięzłość, jasność i ścisłość wystąpienia, obok innych zalet stylowych, niezależność sądu, artystyczny głównie, a nie tendencyjny punkt widzenia, psychologiczne pogłębienie”. Termin nadsyłania prac ustalono na 1 maja 1901 r. Prace miały być składane anonimowo, z oddzielną kopertą z nazwiskiem autora i jego oświadczeniem, że praca nie była dotąd wydana drukiem i że, w razie zainteresowania Związku, przechodzi na jego własność.

W konkursie przewidziano pięć nagród: jedną na 200 koron, jedną na 100 koron i 3 po 50 koron. Prace nagrodzone oraz inne, pozytywnie ocenione przez jury konkursowe, miały być wydane w ramach serii „Wiedza i Życie”, z zachowaniem honorarium w wysokości 60 koron od arkusza (16 stron) druku⁵⁴.

Do dnia zamknięcia konkursu wpłynęło 14 prac, z których jedną, jako niezgodną z regulaminem, wyłączono. Żadna praca nie traktowała o artyście plastyku; jedna była o muzyku (Ignacym Paderewskim); reszta – o pisarzach. Przedmiotem 3 z nich była twórczość Stefana Żeromskiego, oprócz nich jeszcze jedna, „przeprowadzająca paralelę między Żeromskim a Świętochowskim”; następnie praca o Aleksandrze Świętochowskim i po jednej o Wacławie Sieroszewskim, Zenonie Przesmyckim, Stanisławie Przybyszewskim, Ludwice Godlewskiej, Marii Konopnickiej, Kazimierzu Tetmajerze i Maryli Wolskiej⁵⁵.

Jury konkursowe stanowili: Pawlikowski, Kasprowicz, historycy literatury: Jan Bołoz-Antoniewicz, Władysław Łoziński, Wilhelm Bruchnalski i Edward Porębowicz oraz Mieczysław Sołtys – dyrektor Konserwatorium Galicyjskiego Towarzystwa Muzycznego we Lwowie. Dokumentacja głosowania świadczy o tym, że było ono burzliwe – na kartkach przy tytułach prac są liczne zmiany, skreślenia itp. O pracach o Tetmajerze, Konopnickiej i Wolskiej napisano, że nie nadają się do druku. Praca o Godlewskiej również, według jury konkursowego, nie posiadała żadnych zalet. Tekst o Sieroszewskim ostatecznie, po usunięciu kilku fragmentów, można by skierować do druku, zaś praca o Żeromskim pt. „Semper tibi”, choć in-

⁵⁴ *Ibidem*, sygn. III Pawl. 147/p. 20, [Ogłoszenie konkursu ZNL we Lwowie dla uczczenia dwudziestopięciolecia pracy pisarskiej H. Sienkiewicza. Prospekt], k. 60-61.

⁵⁵ *Ibidem*, k. 10-10v.

teresująca, głębiej wnikająca w istotę jego pisarstwa, była niedbała pod względem stylistycznym i miejscami niezrozumiała.

Protokół jury zawierał uzasadnienie wyboru oraz omówienie prac nagrodzonych. Wśród tych ostatnich znalazły się teksty bardzo dojrzałe, wielostronnie omawiające twórczość danego pisarza – od razu niemal gotowe do druku. Nagród nie przyznano natomiast za „Studia błyszczące może jaskrawością fantazji, sympatyczne dla swego młodzieńczego rozmachu i zaciekawiające oryginalnością poglądów, ale zbudowane i napisane chaotycznie, chybiające celu”.

Pierwszą nagrodę przyznano Tadeuszowi Gałęckiemu (później przybrał pseudonim Andrzej Strug) za studium o Żeromskim pt. „Cokolwiek się zdarzy”. Jako uzasadnienie decyzji sądu konkursowego podano: „z jednej strony jasność budowy, prostota i wdzięk stylu, oraz niezwykła staranność i czystość języka; z drugiej strony poważne zgłębienie studiowanego przedmiotu i umiejętne krytyczne. Autor wyszukał i wybrał za punkt wyjścia pierwiastek zasadniczy twórczości Żeromskiego, którym jest nie refleksja tworząca doktrynerów społecznych i powieść tendencyjną, ale żarliwe uczucia (...). Równie zręczne jest ujęcie metody pisarskiej Żeromskiego, którą autor określa zwięźle jako »analizę psychologiczną stosowaną do człowieka idei«⁵⁶.

Podobną opinię o pracy Gałęckiego wyraził inny członek jury konkursowego (opinia niepodpisana), który podkreślał, że autor studium bardzo dobrze wiedział, czym jest i jaka powinna być krytyczna charakterystyka literacka, a wskutek tego umiał wydobyć takie rysy pisarstwa, które najlepiej określały treść duchową danego twórcy, w tym wypadku Żeromskiego. Umiał, wobec pisarza i jego dzieł, zachować godną podziwu obiektywność, nie wpadał ani w przesadne doń uwielbienie, ani w naganę, dzięki czemu jego charakterystyka literacka dała dokładne wyobrażenie o Żeromskim. Do słabszych stron pracy, wg autora przywoływanej opinii, należały natomiast powtarzające się pewne błędy stylistyczne, które jednak nie miały znaczącego wpływu na jej całokształt⁵⁷.

Drugą nagrodę przyznano Zygmuntowi Bromberg-Bytkowskiemu – autorowi studium o Stanisławie Przybyszewskim pt. „Ars longa”. W uzasadnieniu jury można przeczytać, że praca „posiada zaletę wysokiej dojrzałości krytycznej, docierającej zwycięsko do dna zawiłych problemów psychologicznych powieści Przybyszewskiego”⁵⁸.

⁵⁶ *Ibidem*, [Wyciąg z protokołu sądu konkursowego], k. 34-35.

⁵⁷ *Ibidem*, [Niepodpisana opinia o pracach konkursowych], k. 38-38v.

⁵⁸ *Ibidem*, [Wyciąg z protokołu sądu konkursowego, pióra Edwarda Porębowicza], k. 36.

Trzeciej nagrody nie przyznano. Wobec tego, że dwie nagrodzone prace były za małe, aby wypełnić cały tom „Wiedzy i Życia”⁵⁹, poproszono prof. Piotra Chmielowskiego o napisanie – poza konkursem – trzeciego studium krytycznego. Jego przedmiotem była twórczość Stanisława Wyspiańskiego. Prace te złożyły się więc na 7 tom drugiego rocznika serii, wydany ku czci Henryka Sienkiewicza⁶⁰.

Pierwsza połowa 1902 r. przebiegała pod znakiem publicznych odczytów pn. „Wiedza i życie w XIX wieku”, zorganizowanych przez Związek w ratuszu miejskim. Każdy z dwunastu odczytów dotyczył innej dziedziny wiedzy i prelegentem była inna osoba. Urządzenie odczytów płatnych, za bilet wstępu, wymagało zezwolenia Namiestnictwa, toteż na początku lutego Wydział Związku złożył stosowne podanie i zezwolenie otrzymano – z zastrzeżeniem, że przed każdym odczytem należy z osobna zasięgnąć zezwolenia C.k. Dyrekcji Policji⁶¹.

Kolejne wykłady odbywały się co kilka dni i ich porządek wyglądał następująco: pierwszy odczyt, którego tematem był rozwój fizyki w XIX w. 3 lutego wygłosił Konstanty Zakrzewski; 7 lutego prof. UL Bronisław Radziszewski omówił rozwój chemii; 11 lutego – prof. UL J. Nussbaum – rozwój nauk biologicznych, a 14 lutego – Zygmunt Balicki mówił o naukach społecznych XIX w.; 18 lutego prof. UL Paweł Kucera omówił postępy w dziedzinie medycyny i higieny; 21 lutego inż. Władysław Folkierski – postępy techniki. Następne 3 wykłady dotyczyły sztuk pięknych: 25 lutego i 4 marca J. Bołoz-Antoniewicz mówił o sztukach plastycznych, a w międzyczasie – 28 lutego – Kasproicz o poezji w XIX w. Wykłady Pawlikowskiego i Wiktora Czerbaka poruszały problematykę związaną z rozwojem społecznym w XIX w. Ostatni wykład – o filozofii – wygłosił prof. UL Kazimierz Twardowski⁶².

Wśród założycieli Związku Naukowo-Literackiego były osoby związane z ruchem narododemokratycznym, ale coraz intensywniej wpływy endeckie zaczęły być widoczne w Związku po 1902 r. Narodowa Demokracja przejęła wówczas najpopularniejszy dziennik lwowski, „Słowo Polskie”, a jego redaktorem naczelnym został Z. Wasilewski. Odtąd „Słowo” otoczyło Związek swoistym patronatem. Wasilewski zresztą wszedł także

⁵⁹ „Wiedza i Życie: zagadnienia i prądy współczesne w dziedzinie wiedzy, sztuki i życia społecznego” – seria wydawana z inicjatywy Związku Naukowo-Literackiego przez Księgarnię H. Altenberga we Lwowie.

⁶⁰ LNNBU, fond 76, sygn. III Pawl 148/p. 20, *Sprawozdanie Wydziału Związku Naukowo-Literackiego we Lwowie za rok administracyjny 1900 i 1901*, s. 9.

⁶¹ *Ibidem*, sygn. III Pawl. 147/p. 20, Pismo C. k. Dyrekcji Policji z dn. 5 II 1902 r., k. 51.

⁶² *Ibidem*, sygn. III Pawl. 148/p.20, *Sprawozdanie Wydziału Związku Naukowo-Literackiego we Lwowie za rok administracyjny 1900 i 1901*, s. 12-13.

w skład prezydium Zarządu Związku. Redakcja pisma, dzięki swoim stosunkom, z łatwością pozyskiwała dla Związku prelegentów. Zapewniała mu też odpowiedni rozgłos. Od tego momentu wśród członków Związku oraz wśród prelegentów zaczęli się częściej pojawiać ludzie związani bądź sympatyzujący z ruchem narodowym. Tematyka poruszana w referatach częściej rozpatrywana była z punktu widzenia spraw narodowych – co zresztą szło w parze ze wzrostem poczucia narodowego w całym społeczeństwie polskim. We Lwowie bowiem „nie brakowało podniet w tym względzie i to bardzo dotkliwych, płynących ze współżycia z Rusinami. Ich agresywny stosunek do Polaków, zaostrzony od pierwszych lat tego stulecia, otwierał oczy społeczeństwa na politykę austriacką w tej dzielnicy i budził je ze śpiączki politycznej. Ułatwiło to działalność założonemu w r. 1903 Stronnictwu Demokratyczno-Narodowemu”⁶³. Nie można jednak powiedzieć, że doktryna nacjonalistyczna „zdominowała” spotkania, bo byłaby to nieprawda. Nigdy bowiem nie żądano ani od członków Związku, ani od prelegentów, ani od gości żadnych deklaracji sympatii dla ruchu, a tym bardziej przynależności do Stronnictwa. Ogromna elastyczność endecji, nie tylko zresztą galicyjskiej, pozwalała skupić wokół siebie – a zasadzie wokół Związku – najwybitniejszych przedstawicieli świata nauki, kultury i sztuki⁶⁴.

Podstawową formą działalności Związku Naukowo-Literackiego, jak już wspomniano, były odczyty, urządzone dla swoich członków, ale otwarte także dla gości.

Tabela 1. Odczyty Związku Naukowo-Literackiego we Lwowie (1898-1913)

Rok	Ilość odczytów	Rok	Ilość odczytów
1898	17	1906	27
1899	19	1907	24
1900	22	1908	18
1901	32	1909	22
1902	39	1910	16
1903	21	1911	15

⁶³ Z. Wasilewski, *Lwów przodujący*, k. 169.

⁶⁴ Inaczej działalność Związku postrzegali oczywiście przeciwnicy polityczni: w prasie konserwatywnej nie brak było głosów, że jest on ośrodkiem propagandy endeckiej, że dążenia polityczne „osłania płaszczkiem wiedzy”, np. „Stowarzyszenie Wspólnej Nauki”, „Związek Naukowo-Literacki”, „Gazeta Narodowa”, r. 42, 1902, nr 313, s. 1.

1904	30	1912	21
1905	29	1913	13 (za pół roku)*
Razem		365	

* Jak pisał Z. Wasilewski, zaginęły sprawozdania z sezonu odczytowego od jesieni 1913 r. do wakacji 1914 r.; według niego w owym czasie mogło się odbyć jeszcze ok. 20 spotkań, Z. Wasilewski, *Lwów przodujący*, k. 200.

Źródło: Z. Wasilewski, *Lwów przodujący. Szkice z dziejów kultury umysłowej w Polsce 1895-1914*

Dniem odczytowym był czwartek, miejscem – aktualna siedziba Związku. Jak widać, średnio w roku takich odczytów (w literaturze i we wspomnieniach uczestników nazywanych często konferencjami) odbywało się ok. 20, choć np. w roku 1901 było ich 32, w 1904 – 30, a w 1905 – 29. Rekordowy był rok 1902, gdyż oprócz 27 konferencji czwartkowych zorganizowano 12 odczytów publicznych w ratuszu, co dało liczbę aż 39 prelekcji. Wiele z wykładów zostało później ogłoszonych drukiem: bądź jako samodzielne wydawnictwa, bądź jako zbiory artykułów jednego prelegenta, bądź w czasopismach, przede wszystkim w wydawanym przez Michała Pawlikowskiego w latach 1908-1913 „Lamusie”⁶⁵.

Analiza tematyki wykładów da – w pewnym zakresie – obraz tego, czym żyła i czym się interesowała inteligencja lwowska na początku XX w.⁶⁶

Tabela 2. Tematyka odczytów Związku Naukowo-Literackiego we Lwowie (1898-1913)

Tematyka	Ilość wykładów
Historia literatury, krytyka literacka	Polska: 85
	Obca: 32

⁶⁵ „Lamus” – kwartalnik (od 1911 rocznik) literacko-artystyczny, wydawany w latach 1908-1913 we Lwowie pod red. Michała Pawlikowskiego, przy współudziale m.in. Maryli Wolskiej. Każdy zeszyt pisma dzielił się na 2 części: „Dzisiaj” i „Wczoraj”. W pierwszej popularyzowano głównie poezję i prozę parnasistowską i modernistyczną oraz pisarzy obcych. W części drugiej, archiwalno-edytorskiej, publikowano m.in. pierwodruki odkrytych rękopisów różnych twórców.

⁶⁶ W związku z tym, że nie sposób odnieść się do wszystkich referatów, omówionych zostanie tylko kilkanaście przykładowych, aby przybliżyć ich tematykę oraz nazwiska referentów.

Muzyka	10
Malarstwo	10
Teatr, sztuka aktorska	17
Sztuka, estetyka	31
Podróże, etnografia	9
Historia	24
Socjologia	7
Oświata i wychowanie	15
Psychologia	6
Nauki przyrodnicze	15
Medycyna	3
Fizjologia	7
Filozofia	18
Religia	2
Przemysł i rolnictwo	11
Technika	2
Prawo	3
Ruch umysłowy	7
Koncerty, wieczory poetyckie	31
Odczyty publiczne w ratuszu	12
Inne	8
Razem	365

Źródło: Obliczenia własne na podst. Z. Wasilewski, *Lwów przodujący. Szkice z dziejów kultury umysłowej w Polsce 1895-1914*, „Książka” 1901-1914, „Słowo Polskie” 1902-1914.

Jak widać na podstawie tabeli jednym z głównych tematów, podejmowanych w referatach i podczas dyskusji, była literatura. Zajmowano się literaturą polską oraz obcą, omawiano całokształt dorobku różnych twórców bądź ich pojedyncze utwory. Podejmowano też zagadnienia ogólne z historii i teorii literatury.

Twórczość wielkich romantyków przybliżyli słuchaczom m.in. Z. Wasilewski (o Mickiewiczu), J. G. Pawlikowski (kilka odczytów o Słowac-

kim)⁶⁷, Wilhelm Bruchnalski (o *Konradzie Wallenrodzie* Mickiewicza), Włodzimierz Nałęcz (o *Sonetach krymskich*), Józef Kallenbach (o Mickiewiczu, Filomatach i Filaretach)⁶⁸ i Ludwik Posadzy (o *Dziadach*)⁶⁹. Władysław Kozłowski omówił stosunek Mickiewicza do Towiańskiego, Stanisław Zdziarski – jego związki z Lermontowem. O dramatach Słowackiego mówili m.in.: Jan August Kisielewski, Zofia Grynbergowa i Czesław Piotrowski. Społeczne poglądy Zygmunta Krasińskiego były tematem wykładu T. Piniego, zaś jego *Glossa św. Teresy* – tematem wykładu Ludwika Besiekierskiego. Na kilku kolejnych spotkaniach analizowano twórczość Bohdana Zaleskiego (S. Zdziarski), Wincentego Pola (J. Kallenbach), Adolfa Dygasińskiego (Z. Wasilewski)⁷⁰, Marii Konopnickiej (Kasprowicz), Stefana Żeromskiego (Róża Vorzimmerowa), Leopolda Staffa (Ostap Ortwin i Tadeusz Dąbrowski), Wałdawa Berenta (O. Ortwin), Jana Augusta Kisielewskiego (Felicja Nossig), Tadeusza Micińskiego (Bronisława Ostrowska, Józefat Nowiński), Stanisława Przybyszewskiego (Antoni Potocki⁷¹ i Z. Bromberg-Bytkowski), Jana Bełcikowskiego (T. Miciński). O twórczości Kasprowicza mówili: Z. Wasilewski, Adam Cehak i Stanisław Obrzud⁷². Twórczość dramaturgiczna oraz malarstwo Stanisława Wyspiańskiego były przedmiotem wykładów O. Ortwina i W. Moraczewskiego, E. Łunińskiego, Przemysława Mączewskiego⁷³ i Józefa Kretz-Mirskiego⁷⁴. W. Bruchnalski wygłosił referat o *Bogurodzicy*⁷⁵, a T. Pini – o *Mazurku Dąbrowskiego*. Z. Dębicki zaś skomentował zamieszczoną na łamach „Przeglądu Historycznego” (1907, z. 1, s. 15-19) rozprawę A. Brücknera *Piast*.

W ramach ciekawostki można zwrócić uwagę na fakt, że Kisielewski, Miciński oraz Kasprowicz wystąpili w podwójnej roli: z jednej strony ich twórczość była przedmiotem dyskusji, z drugiej – oni sami analizowali dorobek innych twórców: pierwszy – Słowackiego, drugi – Bełcikowskiego i trzeci – Konopnickiej.

⁶⁷ „Słowo Polskie”, r. 13, 1908, nr 534, s. 4; 546, s. 4-5; r. 14, 1909, nr 508, s. 3-4. Krótkie notatki w „Słowie Polskim”, zaproszenia lub relacje z odbywających się odczytów Związku zasadniczo nie miały tytułów. Niekiedy tylko rozpoczynały się zdaniem: „Ze Związku Naukowo-Literackiego” lub „W Związku Naukowo-Literackim”. Toteż z powodu lakoniczności i powtarzalności nie są podawane w przypisach.

⁶⁸ *Ibidem*, r. 13, 1908, nr 484, s. 4-5.

⁶⁹ *Ibidem*, r. 14, 1909, nr 232, s. 4.

⁷⁰ *Kronika*, „Książka”, r. 2, 1902, nr 7, s. 243.

⁷¹ „Słowo Polskie”, r. 14, 1909, nr 583, s. 6.

⁷² *Ibidem*, nr 220, s. 4

⁷³ *Ibidem*, nr 137, s. 6; 152, s. 6.

⁷⁴ *Kronika*, „Książka”, r. 14, 1914, nr 3, s. 213.

⁷⁵ „Słowo Polskie”, r. 9, 1904, nr 16, s. 5.

Ponadto o literaturze polskiej różnych epok i w różnych aspektach mówili jeszcze m.in. Józef Albin Herbaczewski, R. Jaworski, Ludwik Skoczylas, W. Moraczewski, Ludwik H. Morstin, M. Pawlikowski, J. G. Pawlikowski, J. Tenner, Wiktor Strusiński, Stanisław Womela i Adam Grzymała-Siedlecki.

Kondycję współczesnej krytyki literackiej i historii literatury przedstawili m.in. Adam Szelański, T. Grabowski, Ludwik Posadzy i prof. A. Brückner. Teorii literatury wykład poświęcił Konstanty Wojciechowski.

Z powyższej analizy wynika, że wśród omawianych tematów była zarówno literatura wcześniejszych epok – zwłaszcza romantyzmu – jak i współczesna. Jeśli chodzi o tę ostatnią, to często temat odczytu był reakcją na aktualne wydarzenia literackie, np. ukazanie się powieści, zbioru poezji czy dramatu. Tak było np. w przypadku *Wesela* i *Wyzwolenia Wyspiańskiego*, które ukazały się odpowiednio w 1901 i 1903 r. i bardzo szybko stały się przedmiotem referatu E. Łunińskiego i O. Ortwina i dyskusji na spotkaniu Związku. Być może powodem wygłoszenia referatu na temat dramaturgicznej twórczości J. A. Kisielewskiego na początku stycznia 1902 r. było opublikowanie w roku poprzednim jego *Sonaty* (F. Nossig). W 1904 r. ukazał się dramat Leopolda Staffa *Skarb* i w tym samym roku został również omówiony na zebraniu Związku (O. Ortwin). Kolejny dramat Staffa – *Igrzysko* – wydany w 1909 r. – omówiony został już w 1910 i 1911 r. (T. Dąbrowski). Z kolei w 1906 r. ukazał się dramat Tadeusza Micińskiego *Kniaź Patiomkin* i w tym samym roku Józefat Nowiński wygłosił odczyt o twórczości tego dramaturga. *Ozimina* Wacława Berenta wyszła w 1911 r. i także w tym samym roku została omówiona przez O. Ortwina. W 1914 r. T. Miciński wygłosił odczyt na temat wydanego dopiero co w Poznaniu dramatu Jana Bełcikowskiego *Książę Józef Poniatowski*. Podobnie było w przypadku dzieł historycznoliterackich. Ukazanie się prac: Józefa Treliaka *Juliusz Słowacki. Historia ducha poety i jej odbicie w poezji. 1809-1842* (2 t., Kraków 1904) i Ignacego Matuszewskiego *Słowacki i nowa sztuka (modernizm). Twórczość Słowackiego w świetle poglądów estetyki nowoczesnej. Studium krytyczno-porównawcze* (Warszawa-Kraków 1902) natychmiast zostało skomentowane na spotkaniach literackich Związku (Kazimierz Jarecki i Marian Janelli; O. Ortwin). Odczyt Z. Bromberga-Bytkowskiego o Przybyszewskim w 1901 r. był pokłosiem wspomnianego wcześniej konkursu Związku.

Jeśli chodzi o literaturę obcą, to najczęściej przedmiotem zainteresowania były literatura francuska i rosyjska. O tej pierwszej mówili m.in.:

Jan Lorentowicz⁷⁶, Jan Szarota⁷⁷. Z. Dębicki, Gustaw Piotrowski, W. Moraczewski i Ary Leblond. O literaturze rosyjskiej: Wasyl Szczurat, Z. Dębicki, W. Moraczewski⁷⁸, A. Brückner i M. Zdziechowski. Ponadto tematem referatu Czesława Łukaszewicza była literatura węgierska⁷⁹, Macieja Szukiewicza – literatura amerykańska, Kasprowicza – niemiecka (*Dzwon zatopiony* Gerharda Hauptmanna), Z. Bromberg-Bytkowskiego – norweska (Knut Hamsun). Tadeusz Pawlikowski i Jan Szarota omówili twórczość Maurycego Maeterlincka, a Zygmunt Poznański – poglądy na literaturę polską duńskiego krytyka literackiego i pisarza Georga Brandesa. Tematem odczytów Zdzisława Jedlicza, Tadeusza Sinki, L. Besiekierskiego i Z. Dębickiego była literatura starożytna, m.in. jej wpływ na literaturę współczesną.

Kilka wystąpień dotyczyło muzyki i życia muzycznego: profesor Konserwatorium Galicyjskiego Towarzystwa Muzycznego we Lwowie Stanisław Niewiadomski wygłosił odczyt o Chopinie, krytyk muzyczny Edmund Walter omówił poemat symfoniczny Ryszarda Straussa *Tako rzecze Zaratustra*. Ponadto o muzyce mówili: Henryk Łopieński, prof. Jan Bołoz Antoniewicz oraz kompozytor i muzykolog Henryk Opieński.

Wykłady z dziedziny malarstwa najczęściej miały charakter monograficzny i dotyczyły: Artura Grottgera (J. Bołoz Antoniewicz)⁸⁰, Jacka Malczewskiego, Paula Gauguina, Stanisława Witkiewicza i Jana Matejki (wszystkie wykłady wygłosił Adam Łada Cybulski)⁸¹ i Burne Jonesa (Marian Olszewski). Ponadto Karol Hadaczek omówił twórczość Polignota z Tazos – pierwszego klasyka malarstwa greckiego⁸².

W czerwcu 1897 r. rozpoczęto we Lwowie budowę Teatru Miejskiego, według projektu jednego z najwybitniejszych ówczesnych architektów polskich, dyrektora lwowskiej Szkoły Przemysłowej Zygmunta Gorgolewskiego. Budowlę – w stylu eklektycznym – ukończono w 1900 r. i 4 października odbyło się uroczyste otwarcie w obecności gości honorowych: Henryka Sienkiewicza, Ignacego Paderewskiego, Henryka Siemiradzkiego, prezydenta miasta Godzimira Małachowskiego, namiestnika Leona Pinińskiego, marszałka krajowego Stanisława Badeniego oraz delegacji z czeskiej Pragi z burmistrzem Vladimirem Srbem i byłym dyrektorem Teatru Narodowego Františkem Adolfem Šubertem. Na inaugurację

⁷⁶ *Ibidem*, r. 8, 1903, nr 132, s. 5.

⁷⁷ „Książka”, r. 14, 1914, nr 4 i 5, s. 330

⁷⁸ „Słowo Polskie”, r. 15, 1910, nr 16, s. 5.

⁷⁹ *Ibidem*, r. 14, 1909, nr 269, s. 6.

⁸⁰ *Ibidem*, r. 8, 1903, nr 235, s. 3; nr 247, s. 4.

⁸¹ *Ibidem*, nr 208, s. 5; r. 15, 1910, nr 75, s. 5.

⁸² *Ibidem*, r. 13, 1908, nr 82, s. 6; nr 90, s. 5.

wybrano trzy utwory: widowisko poetycko-choreograficzne *Baśń nocy świętojańskiej* ze słowami Jana Kasprowicza i oprawą muzyczną Seweryna Bersona, operę Władysława Żeleńskiego *Janek* (specjalnie na tę okazję zamówioną i skomponowaną) oraz komedię Fredry *Odludki*.

Dyrekcję Teatru objął wspomniany już T. Pawlikowski, dotychczasowy dyrektor Teatru Miejskiego w Krakowie⁸³.

W życiu lwowian teatr zawsze odgrywał dużą rolę. Chodzili doń jak mogli najczęściej, pilnując premier i komentując je potem na spotkaniach towarzyskich w klubach i kawiarniach. Zamiłowanie do Melpomeny znalazło swoje odzwierciedlenie również w tematyce odczytów w Związku. Dyskutowano o zadaniach, terażniejszości i przyszłości teatru (Juliusz German, Bolesław Eulendorf, Adolf Walewski, Marian Gawalewicz⁸⁴, Adam Zagórski⁸⁵), o reformie cenzury teatralnej (adwokat Zygmunt Lesser), o obecności sztuk Stanisława Wyspiańskiego na scenie lwowskiej (A. Zagórski), o istocie i zadaniach teatru amatorskiego (Marian Dienstl) i teatru ludowego (B. Eulendorf, Zygmunt Gargas), a także kilkakrotnie o sztuce aktorskiej (Jerzy Żuławski).

Inne tematy związane ze sztuką podejmowali m.in. J. G. Pawlikowski, J. Żuławski, H. Grosman, W. Witwicki, Władysław Kozicki, A. Potocki (mówił o źródłach sztuki nowoczesnej), M. Dienstl, Juliusz Makarewicz (o secesji), Kazimierz Mokłowski, prof. Tadeusz Błotnicki (o Parysie Filipim – twórcy wielu nagrobków na Cmentarzu Łyczakowskim).

O roli i zadaniach miejskiej galerii sztuki mówił artysta plastyk Marian Olszewski⁸⁶, a o roli i zadaniach Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych we Lwowie – W. Kozicki i Mieczysław Treter.

Wykłady o stylu zakopiańskim w sztuce i architekturze wygłosili J. G. Pawlikowski, Stanisław Eliasz-Radzikowski oraz K. Mokłowski. Ten ostatni mówił także o relacjach zachodzących pomiędzy sztuką ludową a twórczością artystyczną. Dużym zainteresowaniem cieszyły się też wykłady z etnografii: Józefa Stokłosy⁸⁷ o Spiszu i Karola Maszkowskiego o Huculszczyźnie. Z kolei wrażenia z pobytu w różnych zakątkach świata i badań tam podejmowanych przedstawili m.in.: Marian Raciborski (o wyspie Jawie), Jakub Duggis (o Japonii), geolog i podróżnik Rudolf Zu-

⁸³ Zob. J. Szuliński, *Teatr Miejski we Lwowie*, Warszawa 2002.

⁸⁴ „Słowo Polskie”, r. 15, 1910, nr 71, s. 5.

⁸⁵ *Ibidem*, nr 54, s. 3.

⁸⁶ Marian Olszewski wydał też na ten temat osobną książkę: *Quousque tandem... W sprawie Miejskiej Galerii Obrazów we Lwowie: komentarz do dzisiejszej kultury artystycznej Lwowa*, Lwów 1907.

⁸⁷ „Słowo Polskie”, r. 15, 1910, nr 226, s. 6.

ber (Wenezuela i Antyle)⁸⁸, Włodzimierz Leńkiewicz (o Atenach)⁸⁹, geolog, geograf i podróżnik Emil Habdank Dunikowski (o Meksyku). Wykład „Polska myśl twórcza w orientalistyce” wygłosił Jan Grzegorzewski – etnograf, slawista, orientalista, a także literat i krajoznawca⁹⁰.

Jak już wspomniano, na zebraniach unikano tematów partyjnych, nie chcąc zrażać do siebie ludzi o odmiennych poglądach politycznych. Starano się raczej zbliżyć do siebie, a nie poróżnić członków Związku i słuchaczy odczytów. Za to dość często pojawiały tematy historyczne oraz z zakresu socjologii, oświaty i wychowania.

Tematem wielu wykładów były dzieje Polski przedrozbiorowej. O czasach Bolesława Śmiałego i Władysława Warneńczyka mówił Stanisław Zakrzewski, A. Brückner o św. Stanisławie, Tadeusz Grabowski o Piotrze Skardze, Stanisław Grabski o Hugonie Kołłątaju, Józef Pałędzki o Wielkopolsce i Prusach Królewskich⁹¹. Kilka wykładów poświęcono również czasom porozbiorowym, m.in. dziejom powstania styczniowego w Galicji (brak informacji o prelegencie) i sytuacji Polaków w zaborze pruskim (Kazimierz Rakowski, Józef Buzek)⁹². O idei panslawizmu mówił Władysław Studnicki, o idei legitymizmu – Szymon Askenazy; o Tadeuszu Kościuszcze mówił W. Kozłowski. Ciekawe tematy – mistyfikacji w historii oraz „psyche” narodów – podjęli kolejno: A. Brückner i S. Grabski. Prof. Bronisław Dembiński mówił o głównych momentach rozwoju nauki historycznej w wieku XIX, z kolei A. Szelągowski wygłosił wykład „Ideologia historyczna a życie narodowe”⁹³.

Różne tematy z zakresu historii powszechnej podejmowali m.in.: A. Szelągowski (Daleki i Bliski Wschód)⁹⁴, A. Grzymała-Siedlecki (Rosja w XIX w.), Konstanty Srokowski (Finlandia współczesna) i dr Waldmann (współczesna polityka kolonialna).

Cztery wykłady z zakresu nauki o społeczeństwie wygłosił wybitny ekonomista i polityk, wiceprezes Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego w Galicji, S. Grabski⁹⁵. Ponadto Marian Smoluchowski mówił o stosunkach społecznych w Anglii⁹⁶, Zygmunt Poznański o udziale kobiet w życiu politycznym w Anglii, a dr Zygmunt Gargas o problemach demograficznych na świecie.

⁸⁸ *Ibidem*, r. 13, 1908, nr 74, s. 5.

⁸⁹ *Ibidem*, nr 564, s. 6.

⁹⁰ *Kronika*, „Książka”, r. 14, 1914, nr 6, s. 432.

⁹¹ „Słowo Polskie”, r. 14, 1909, nr 522, s. 5.

⁹² *Ibidem*, nr 109, s. 8-9.

⁹³ *Kronika*, „Książka”, r. 14, 1914, nr 3, s. 214.

⁹⁴ „Słowo Polskie”, r. 13, 1908, nr 122, s. 6.

⁹⁵ *Ibidem*, nr 12, s. 5; r. 14, 1909, nr 66, s. 4; r. 15, 1910, nr 191, s. 5; nr 201, s. 5.

⁹⁶ *Ibidem*, r. 13, 1908, nr 169, s. 5.

Mimo tego że w 1873 r. w zaborze austriackim wprowadzony został obowiązek szkolny, to jednak ok. 50% rodziców nie posyłało dzieci do szkół (z powodu biedy i koniecznych dodatkowych rąk do pracy). Stan oświaty był więc opłakany. Dochodziły do tego warunki zaborowe, kiedy szkołami polskimi nie interesowały się – w sensie pozytywnym – ani austriackie władze oświatowe, ani władze samorządowe. Z drugiej strony przełom XIX i XX wieku to okres rodzenia się, kształtowania się i wprowadzania w szkołach i placówkach oświatowych nowych idei edukacyjnych i nowych metod wychowawczych. Problematyka ta znalazła też swoje odzwierciedlenie w tematyce dyskusji podejmowanych na spotkaniach Związku. O nowych metodach pracy z dziećmi i młodzieżą wypowiadali się: nauczyciel w gimnazjach lwowskich dr Kazimierz Jarecki, redaktor czasopisma pedagogicznego „Muzeum” dr Bolesław Mańkowski, działaczka Towarzystwa Szkoły Ludowej Aniela Alexandrowiczówna⁹⁷ oraz dr Cecil Reddie – wybitny angielski reformator szkolnictwa. Ponadto tematykę związaną z nauczaniem i wychowaniem w różnych typach szkół podejmowali: nauczyciel gimnazjum Bolesław Błażek, radca szkolny dr Karol Petelenz, dr Alfred Halban⁹⁸, L. Skoczylas, dr Ludwik Dziędziewicz⁹⁹ oraz ksiądz i działacz oświatowy Jan Gralewski. System pracy oświatowej w Anglii omówili Edmund Naganowski i Marian Stępowski, a Zofia Odrzywolska i Karol Nittman – w Szwajcarii¹⁰⁰.

Eugeniusz Piasecki – lekarz, teoretyk i propagator wychowania fizycznego i higieny szkolnej, a także skautingu i harcerstwa (był współtwórcą terminologii harcerskiej), kilkakrotnie występował z referatami popularyzującymi rozwój kultury fizycznej i sportu oraz skauting jako kierunek wychowawczy. Pierwsze lata XX w. bowiem to także okres rodzenia się na naszych ziemiach i zdobywania sobie coraz szerszych kręgów sympatyków – ruchu skautowego i harcerstwa. O ich wartościach mówili także: Ignacy Kozielski – pedagog, działacz skautowski i harcerski, współautor hymnu harcerskiego oraz wspomniany przed chwilą powieściopisarz i publicysta E. Naganowski.

Różne zagadnienia z dziedziny psychologii podejmowali: profesorem Jan Łukasiewicz i K. Twardowski, dr Tadeusz Mischke, Z. Poznański, L. Posadzy oraz Władysław Kohlberger – lekarz psychiatra, dyrektor Zakładu dla Umysłowo Chorych w Kulparkowie pod Lwowem.

⁹⁷ W. Strusiński, *Ze Związku Naukowo-Literackiego, Ibidem*, r. 11, 1906, nr 141, s. 5.

⁹⁸ *Kronika*, „Książka”, r. 14, 1914, nr 7, s. 38.

⁹⁹ *Ibidem*, nr 1 i 2, s. 99. Tekst ogłoszony również w „Słowie Polskim” oraz samodzielnie jako odbitka ze „Słowa Polskiego”, Lwów 1914.

¹⁰⁰ „Słowo Polskie”, r. 14, 1909, nr 87, s. 8-9.

Dość częstym tematem referatów na zebraniach Związku były zagadnienia z zakresu nauk przyrodniczych oraz medycyny i fizjologii. Można przypuszczać, że stanowiły one odzwierciedlenie aktualnego stanu badań i osiągnięć naukowych. Wykłady z dziedziny astronomii wygłaszał prof. Marcin Ernst. O wulkanach i człowieku przedhistorycznym mówił Józef Siemiradzki. Nauki przyrodnicze słuchaczom przybliżali prof. W. Moraczewski, prof. J. Nusbaum oraz dr Leon Szuman. Wybitny botanik M. Raciborski przygotował i przedstawił wykład na temat zabytków przyrodniczych na ziemiach polskich, prof. Eugeniusz Romer natomiast scharakteryzował klimat w Polsce¹⁰¹.

O rozwoju medycyny mówił E. Biernacki – lekarz patolog i neurolog, twórca popularnych do dziś badań zwanych odczynem Biernackiego (OB). Ignacy Nikorowicz wygłosił odczyt o narkotykach, a lekarz Stacji Klimatycznej w Zakopanem Tomasz Janiszewski – o konieczności i sposobach walki z gruźlicą¹⁰².

Tematykę związaną z fizjologią człowieka podejmowali m.in. J. Nusbaum (o śnie i czuwaniu; o czynnościach układu nerwowego), W. Moraczewski (o gruczołach), Leopold Wołłowicz (zasada zachowania energii w życiu fizycznym i psychicznym), W. Kozłowski (o istocie pamięci), B. Błażek (o znaczeniu snu dla odpoczynku) i E. Naganowski (o starości). Teorie rosyjskiego fizjologa, neurologa i psychiatry rosyjskiego Władimira Bechtierewa przedstawiła Róża Nusbaumowa.

Poglądy największych filozofów – od starożytności do czasów współczesnych – były przedmiotem odczytów: docenta UL Władysława Witwickiego (o Sokratesie i Platonie); Jana Łukasiewicza (relacje pomiędzy filozofią Platona a filozofią Kanta; filozofia Henri Bergsona), Edwarda Leszczyńskiego (Henri Bergson), prof. Wiktora Hahna (o Karolu Libelcie), W. Witwicki (o Johnie Locku) i prof. Gustawa Piotrowskiego (filozofia monistyczna Ernsta Haeckla). Andrzej Towiański i jego filozofia były przedmiotem rozważań dra Kazimierza Jareckiego oraz Łucjana Szpory. Wykład tego ostatniego odnosił się do książki włoskiego prawnika i polityka Tancrediego Canonico *Andrzej Towiański* (Turyn 1897). Monizm był także tematem odczytu Bronisława Biegeleisena. Z kolei Leon Biegeleisen omówił neoromantyzm i neopozytywizm na tle sprawy polskiej. Kwestia idealizmu była przedmiotem rozważań dra Wiktora Strusińskiego. Etykę chińskich filozofów oraz istotę religii buddyjskiej omówił Z. Dębicki. O życiu religijnym Druzów wygłosił wykład Władysław Brzo-

¹⁰¹ *Ibidem*, r. 13, 1908, nr 500, s. 5.

¹⁰² *Ibidem*, nr 198, s. 6; nr 200, s. 6.

zowski, a E. Naganowski¹⁰³ – na temat wpływu religii na postępowanie człowieka.

Kilka z kolei referatów poruszało sprawy związane z ekonomią i gospodarką ziem polskich. Były to: m.in. Aleksandra Szczepańskiego o rozwoju przemysłu na ziemiach polskich, Henryka Kolischera o organizacji kredytu w Galicji oraz S. Grabskiego i J. G. Pawlikowskiego o kondycji polskiego rolnictwa. Na rozwój współczesnej techniki zwrócili uwagę dwaj inżynierowie: Waław Wolski, który omówił nowe technologie w wiertnictwie naftowym oraz Władysław Kohman-Floriański, który mówił o osiągnięciach żeglugi powietrznej (kilka lat później wspólnie z bratem Tadeuszem zbudował jeden z pierwszych polskich samolotów)¹⁰⁴.

Dziedzinę prawa reprezentowały trzy referaty: S. Grabski mówił o konieczności podporządkowania się jednostki prawu społecznemu, adwokat dr Tadeusz Dwernicki o reformie prawa małżeńskiego, a Stefan Zembrzusi o międzynarodowej ochronie własności literackiej.

Na koniec przeglądu tematów warto wspomnieć, że kilkoro prelegentów podjęło próbę określenia kondycji lwowskiego środowiska naukowego. Dyskusję rozpoczął Z. Wasilewski, a dołączyli doń profesorowie A. Szelański i K. Twardowski. Konkluzją dyskusji była taka, że konieczne jest utworzenie we Lwowie Towarzystwa Przyjaciół Nauk, które by koordynowało i uzupełniało działające w mieście, dość liczne towarzystwa naukowe.

Oprócz spotkań „referatowych”, co jakiś czas organizowano wieczory, na których deklamowano utwory poetyckie lub odczytywano fragmenty prozy, zazwyczaj twórców współczesnych (m.in. Kasprowicza, Wolskiej, Staffa, Bytkowskiego, Tetmajera, Baracza, Niemojewskiego, Żuławskiego, Orkana). Najczęściej „dyżurnym” deklamatorem był Juliusz Tenner – lektor wymowy na UL, ponadto członek Zarządu Związku. Na wieczory z poezją w roli głównej zapraszani byli również aktorki i reżyserki teatralne Helena Arkawin i Wanda Siemaszkowa oraz aktorzy Józef Chmieliński i Hubert Brzozowski (wszyscy na stałe lub okresowo związani z Teatrem Miejskim we Lwowie). Pracę Tadeusza Gałęckiego o Żeromskim – nagrodzoną w konkursie literackim imienia Henryka Sienkiewicza w 1900 r. – odczytali Kasprowicz i J. G. Pawlikowski. Władysław Orkan odczytał fragmenty swoich utworów, I. Koziński – własny poemat o Władysławie Warneńczyku, Aureli Urbański – tłumaczone przez siebie poezje Heinego, a pisarka i tłumaczka Wanda Dalecka – przekład tragedii *Herrostrat* Ludwiga Fuldy. Alfred Wysocki kolejno na dwóch spotkaniach

¹⁰³ *Ibidem*, r. 15, 1910, nr 193, s. 2-3.

¹⁰⁴ *Ibidem*, nr 41, s. 4.

w 1898 r. odczytywał poemat dramatyczny Kasprowicza *Bunt Napierskiego*. Dopelnienie różnorodności tematycznej i formalnej spotkań Związku stanowiły prelekcje o muzykach oraz koncerty muzyki poważnej, np. Chopina¹⁰⁵, czy kameralny wieczór Mozartowski, który zorganizowano w lutym 1906 r.¹⁰⁶

Powyższa analiza dowodzi, że Związek działał bardzo prężnie i systematycznie aż do wybuchu wojny światowej. O jego statusie wśród lwowskiej inteligencji świadczą nie tylko nazwiska członków, ale także nazwiska prelegentów. Byli bowiem wśród nich profesorowie Uniwersytetu Lwowskiego, znani literaci, krytycy literaccy i teatralni, artyści, działacze społeczni i polityczni, wybitni lekarze i nauczyciele lwowscy.

Spośród tych pierwszych należy wymienić historyków literatury: Wiktora Hahna, Wilhelma Bruchnalskiego, Józefa Kallenbacha i Wasyla Szczurata, historyków¹⁰⁷: Adama Szelągowskiego, Szymona Askenazego, Bronisława Dembińskiego, historyków sztuki: Jana Bołoz-Antoniewiczza i Władysława Kozickiego (w II Rzeczypospolitej był profesorem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie), prawnika Juliusza Makarewicz, botanika i pioniera ochrony przyrody Mariana Raciborskiego, geologa i podróżnika Rudolfa Zuberera, geografę i kartografa Eugeniusza Romera, zoologa Józefa Nusbauma, astronoma Marcina Ernsta, lekarza patologa i neurologa Edmunda Biernackiego, fizyka Mariana Smoluchowskiego oraz ekonomistę i statystyka Józefa Buzka. Historyk literatury Tadeusz Grabowski był profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego; referaty głosili też: rektor Lwowskiej Akademii Medycyny Weterynaryjnej prof. Wacław Moraczewski i prof. Politechniki Lwowskiej Tadeusz Błotnicki oraz wybitny historyk literatury i slawista, prof. Uniwersytetu Berlińskiego Aleksander Brückner. Wielokrotnie referaty wygłaszał członek Zarządu Związku, prof. Akademii Rolniczej w Dublanach Jan Gwalbert Pawlikowski. Wśród historyków literatury i krytyków literackich były m.in. takie nazwiska jak Tadeusz Pini, Ostap Ortwin, Stanisław Zdziarski, Zygmunt Bromberg-Bytkowski, Zygmunt Wasilewski, Przemysław Mączewski, Ludwik Skoczyła, Antoni Potocki, Jan Lorentowicz i Adam Grzymała-Siedlecki. Częstoymi gośćmi-referentami na spotkaniach Związku byli literaci, by wymienić Jana Kasprowicza, Jana Augusta Kisielewskiego, Bronisławę Ostrowską, Józefata Nowińskiego, Tadeusza Micińskiego, Zdzisława Dębickiego,

¹⁰⁵ *Ibidem*, r. 12, 1907, nr 538, s. 6.

¹⁰⁶ Z. Wasilewski, *Lwów przodujący*, k. 185-200.

¹⁰⁷ O udziale historyków lwowskich w pracach różnych towarzystw naukowych we Lwowie zob. A. Toczek, *Lwów – historycy w działalności towarzystw naukowych miasta. Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 5, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów 2007, s. 211-239.

polsko-litewskiego pisarza Józefa Albina Herbaczewskiego, następnie Michała Pawlikowskiego, Ludwika Hieronima Morstina, Stanisława Womełę, Adama Ładę Cybulskiego, Juliusza Germana, Bolesława Eulenfelda, Mariana Gawalewicza, Jerzego Żuławskiego, Artura Gruszeckiego, Ignacego Nikorowicza i Edmunda Naganowskiego. Lwowskie środowisko artystyczne reprezentowali m.in. malarz Włodzimierz Naęcz, malarz i lekarz Stanisław Eliaż-Radzikowski oraz malarz i witrażysta Karol Maszkowski. Polską myśl pedagogiczną z kolei: Ludwik Posadzy, Władysław Kozłowski, Zofia Grynbergowa, Marian Janelli, Bolesław Mańkowski, Kazimierz Jarecki, Bolesław Błażek, Karol Petelenz, Ignacy Kozielski i Karol Nittman. Ponadto wykłady wygłaszały tak znane we Lwowie osobistości, jak wiceprezes Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego Stanisław Grabski, ekonomista i badacz teatrów amatorskich Zygmunt Gargas, lekarz-chirurg i poeta Leon Szuman, socjolożka, feministka i publicystka Felicja Nossig, dziennikarz i publicysta Marian Dienstl i inni.

Nazwiska prelegentów były rękojmią wysokiego poziomu merytorycznego wykładów. Różnorodna tematyka: od zagadnień związanych z literaturą, poprzez nauki historyczne i społeczne, aż po nauki przyrodnicze i medycynę – podawane w sposób interesujący i przystępny – sprzyjały dużej frekwencji na spotkaniach odczytowych. Sprzyjały jej też zapewne aktualność podejmowanych zagadnień oraz nieangażowanie się w tematy polityczne. Nazwanie więc Związku „salonem naukowo-literackim” Lwowa jest jak najbardziej uzasadnione¹⁰⁸. Jego działalność na rzecz uprzystępnienia inteligencji aktualnych prądów naukowych i literackich nie miała odpowiednika w innych miastach Galicji, co tym bardziej czyniło ze Związku inicjatywę ze wszech miar potrzebną i wartościową¹⁰⁹.

Nie można nie wspomnieć o fakcie, że działalność odczytowa Związku Naukowo-Literackiego odbywała się we współpracy z innymi lwowskimi towarzystwami naukowymi. Referentami na spotkaniach Związku byli bowiem członkowie m.in. Towarzystwa Historycznego (np. B. Dembiński, A. Brückner), Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza (np. W. Bruchnalski, J. Kallenbach), Towarzystwa Ludoznawczego (np.

¹⁰⁸ A. Wysocki, *Sprzed pół wieku*, wyd. 2 uzup. i przejrz., Kraków 1958, s. 209-211; U. Jakubowska, *op.cit.*, s. 134-135; D. Adamczyk, *Polskie społeczne placówki wydawnicze we Lwowie w dobie autonomii galicyjskiej*, wyd. 2 poszerz., Kielce 1996, s. 239; A. Wątor, *Narodowa Demokracja w Galicji do 1918 roku*, Szczecin 2002, s.24-25.

¹⁰⁹ W świetle przytoczonych argumentów opinia wyrażona przez F. Rawitę-Gawrońskiego, jakoby Związek „wiodąc życie dość suchotnicze, ale ostatnimi czasy (1910-1911) pretensjonalne [...] do dnia dzisiejszego, stając się, zamiast instytucji literackiej, bezstronnej, informacyjnej, kółkiem przyjaciół – fałszywej przyjaźni – wzajemnie się wywyższających” wydaje się być raczej nieprawdziwa, podyktowana być może jakimś osobistymi pretensjami, F. Rawita-Gawroński, *op. cit.*, s. 26.

E. Romer, A. A. Kryński), Towarzystwa Filozoficznego (np. K. Twardowski, J. Nusbaum, J. Żuławski), Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika (np. B. Dybowski, E. Dunikowski, R. Zuber, J. Siemiradzki, M. Raciborski) i innych¹¹⁰.

Na koniec rozważań o działalności odczytowej Związku – która jest głównym tematem niniejszego tekstu – przypomnieć należy o drugiej, równie ważnej formie jego aktywności – a mianowicie o działalności wydawniczej. Realizowana była w postaci wspomnianej już serii „Wiedza i Życie. Zagadnienia i prądy współczesne w dziedzinie wiedzy, sztuki i życia społecznego”. Seria wydawana była przez Związek przy współpracy z wydawnictwem Alfreda Altenberga, które było nakładcą serii, ono więc ponosiło wszystkie jej koszty, a Związek, tzn. specjalny komitet, złożony z jego członków, był odpowiedzialny za kształt merytoryczny. Komitet ten składał się z następujących osób: J. G. Pawlikowskiego, J. Nusbauma, J. Kasprowicza i K. Twardowskiego¹¹¹.

W ramach serii ukazywały się prace naukowe i popularnonaukowe polskich i obcych autorów. Przeznaczone były dla czytelników wykształconych, ale pragnących nadal się rozwijać i pogłębiać swoją wiedzę „i na poziomie wymagań czasu utrzymać”. Zamiarem pomysłodawców, realizatorów i komitetu redakcyjnego było bowiem, aby seria w sposób „planowy” wypełniała „luki” ogólnego wykształcenia zainteresowanych „zagadnieniami, które w chwili obecnej przed innymi zaprzatają myśl ludzką”¹¹². Zadaniem serii „Wiedza i Życie” było więc przybliżenie polskiemu czytelnikowi najnowszych, najbardziej aktualnych osiągnięć światowej nauki ze wszystkich dziedzin.

Ogółem ukazało się 40 tytułów w 46 tomach; dwa ostatnie tytuły wyszły już po I wojnie światowej: w 1921 i 1922 r. Na 40 tytułów 24 były to tłumaczenia, jedna praca była częściowo tłumaczona, a 15 to prace oryginalne w języku polskim.

Kryteria doboru tematyki wydawanej w ramach serii literatury były podobne, jak kryteria doboru tematów odczytów w Związku Naukowo-Literackim. Naczelną była zasada nieporuszania tematów politycznych.

¹¹⁰ Por. S. Brzozowski, *Towarzystwa Naukowe we Lwowie*, w: *Historia Nauki Polskiej*, red. B. Suchodolski, t. 4 1863-1918, Wrocław 1987, s. 338-360.

¹¹¹ Przez cały czas ukazywania się serii jej redaktorem odpowiedzialnym był Jan Gwalbert Pawlikowski, natomiast skład osobowy komitetu wydawniczego zmieniał się: stałymi członkami byli Jan Kasprowicz i Kazimierz Twardowski, okresowo tworzyli go Jan Bołoz-Antoniewicz, Józef Nusbaum-Hilarowicz, Benedykt Fuliński, Mieczysław Treter i Rudolf Zuber. Informacje o składzie komitetu wydawniczego zamieszczano zwykle na odwrocie strony tytułowej poszczególnych tomów.

¹¹² LNNBU, fond 76, sygn. III, Pawl. 148/p. 20, „Wiedza i Życie”. Zagadnienia i prądy współczesne w dziedzinie wiedzy, sztuki i życia społecznego. Prospekt, k. 1.

W jakimś stopniu ich brak rekompensowała historia, ale i książek historycznych było niewiele. Bogato natomiast reprezentowane były nauki społeczne i nauki ścisłe, a także filozofia i psychologia, literatura i estetyka. Wśród publikacji obcych przeważały dzieła filozoficzne, co, jak sądził Z. Wasilewski, być może należało zawdzięczać inicjatywie redaktorów: prof. K. Twardowskiego i prof. J. Nusbauma. Natomiast dzieła o tematyce społecznej seria zawdzięczała inicjatywie przewodniczącego komitetu wydawniczego – J. G. Pawlikowskiego. Wśród nich więcej było prac polskich autorów¹¹³.

Najobficiej w repertuarze „Wiedzy i Życia” reprezentowane były nauki społeczne i polityczne (8 tytułów), nauki przyrodnicze i medycyna (7 tytułów), historia literatury (7 tytułów) i filozofia (6 tytułów). Ponadto wydawano prace z dziedziny psychologii, sztuki i estetyki, historii i wychowania. W efekcie zrealizowano 4 serie po 12 tomów – wydawnictw na wysokim poziomie – co należy uznać za sukces lwowskiego środowiska intelektualnego przełomu XIX i XX w.¹¹⁴

Dzieje Związku stanowią ciekawy przyczynek do historii umysłowości Lwowa. Zarówno skład jego Zarządu, jak i nazwiska prelegentów przypominać będą, jacy ludzie i jakie sfery starały się o wpływ w życiu umysłowym miasta oraz jakie tematy najmocniej interesowały jego mieszkańców. Związek ułatwiał bowiem kontakt elity intelektualnej miasta, czyli tych, którzy naukę i kulturę tworzyli – z tymi, którzy o tej nauce i kulturze chcieli się dowiedzieć więcej, którzy byli świadomi tego, że raz zdobyta wiedza nie jest wiedzą ostateczną i że trzeba ją nieustająco pogłębiać. Związek ułatwiał nie tylko wymianę myśli pomiędzy samymi naukowcami, ludźmi literatury, sztuki i kultury, ale także pomiędzy nimi, a szerokimi kręgami społeczności lwowskiej.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Biblioteka Ossolineum, Korespondencja Jana Kasprowicza. T. 1. Litery A-O. 1885-1920, Rkps Ossol. 6439/I.

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne we Lwowie, fond 146, C. k. Namiestnictwo Galicyjskie, opis 58, sprawa 456.

¹¹³ Z. Wasilewski, *Lwów przodujący...*, s. 157.

¹¹⁴ Omówienie serii, jej charakteru, różnorodności tematycznej oraz autorów znacznie przekracza ramy niniejszego artykułu i wymaga oddzielnego opracowania. Bibliografię dzieł, które ukazały się w ramach serii, zamieściła B. Grzymaska w artykule *Księgarnia Wydawnicza Hermana Altenberga*, „Editor”, 1, 1988, s. 168-171.

- Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, fond 76, sygn. III Pawl. 147/p. 20, sygn. III Pawl. 148/p. 20.
- Wasilewski Zygmunt, *Lwów przodujący. Szkice z dziejów kultury umysłowej w Polsce 1895-1914*, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps. 180/78.
- Opracowania
- Adamczyk D., *Polskie społeczne placówki wydawnicze we Lwowie w dobie autonomii galicyjskiej*, Kielce 1996.
- Brzozowski S., *Towarzystwa Naukowe we Lwowie*, w: *Historia nauki polskiej*, red. B. Suchodolski, t. 4: 1863-1918, Wrocław 1987.
- Dębicki Z., *Iskry w popiołach. Wspomnienia lwowskie*, Poznań 1931.
- Dobrowolski S., *Szkoła Nauk Politycznych we Lwowie w latach 1902-1906*, „Studia Historyczne”, 41, 1998, z. 3.
- Grzymska B., *Księgarnia Wydawnicza Hermana Altenberga*, „Editor”, 1, 1988.
- Hajdukiewicz L., *Geneza i początki Polskiej Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie*, w: *Studia z dziejów oświaty i kultury umysłowej w Polsce XVIII-XX w. Księga ofiarowana Janowi Hulewiczowi*, red. R. Dutkova, J. Dybiec, L. Hajdukiewicz, Wrocław 1977.
- Jakubowska U., *Lwów na przełomie XIX i XX wieku. Przegląd środowisk prasotwórczych*, Warszawa 1991.
- Książka*, 2, 1902, nr 7; 14, 1914, nr 1-7.
- Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. Studia z dziejów miasta*, t. 9: *Życie codzienne miasta*, red. K. Karolczak, Ł. T. Sroka, Kraków 2014.
- Łuniński E., *Ze wspomnień o Kasprowiczu*. III. *Związek Naukowo-Literacki*, „Wiadomości Literackie”, 3, 1926, nr 43.
- Olszewski M., *Quousque tandem... W sprawie Miejskiej Galerii Obrazów we Lwowie: komentarz do dzisiejszej kultury artystycznej Lwowa*, Lwów 1907.
- Rawita-Gawroński F., *Ludzie i czasy mego wieku. Wspomnienia, wypadki, zapiski (1892-1914)*, oprac., przedm. i przypisy E. Koko, Gdańsk 2012.
- Šah S., *L'viv – mîsto moej molodosti. Spomin prisvôčenij Tînâm zabutih L'viv'ân*, č. 1-2, L'viv 2006.
- Słowo Polskie*, 8, 1903, nr 132, 208, 235, 247; 9, 1904, nr 16; 11, 1906, nr 141; 12, 1907, nr 538; 13, 1908, nr 12, 74, 82, 90, 122, 169, 198, 200, 484, 500, 534, 546, 564; 14, 1909, nr 66, 87, 109, 137, 220, 232, 269, 456, 508, 522, 583; 15, 1910, nr 16, 41, 54, 71, 75, 191, 193, 201, 226.
- Stowarzyszenie Wspólnej Nauki, Związek Naukowo-Literacki*, „Gazeta Narodowa”, 42, 1902, nr 313.
- Toczek A., *Lwów – historycy w działalności towarzystw naukowych miasta. Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 5, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów 2007.
- Ukraïns'ka istoriografiâ na zlami XX i XXI stolit'. Zdobutki i problemi*, red. L. Zaškil'nâk, L'viv 2004.
- Wasilewski Z., *Pieśń w górach*, Warszawa 1930.
- Wątor A., *Narodowa Demokracja w Galicji do 1918 roku*, Szczecin 2002.
- Wysocki A., *Sprzed pół wieku*, Kraków 1958.

ABSTRACT.

The article is about activity of the Scientific and Literary Association in Lviv. This Association was organized at the end of the 19th century by Franciszek Rawita-Gawroński. The aim of the Association was to facilitate the local intelligence contact with the world

of contemporary culture, science and art. The main activities of the Union were: readings and lectures, organizing anniversary celebrations and publishing. Other speakers at the meetings of the Association were: Lviv University professors, writers, artists, social activists – in short leading specialists in the various fields of science, culture and social activities.

Keywords: Galicja, Lviv, Scientific and Literary Association.

Aleksandra Lubczyńska – adiunkt w Instytucie Dziennikarstwa i Informatyki Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Zainteresowania badawcze: działalność wydawnicza ruchu narodowodemokratycznego w Galicji na przełomie XIX i XX w.; regionalizm kielecki w teorii i praktyce. E-mail: aleksandra.sinczak@ujk.edu.pl.